

FORSLAG TIL LANDBRUKSPLAN FOR RANDABERG KOMMUNE

A PROPOSAL FOR AN AGRICULTURAL PLAN FOR THE MUNICIPALITY OF RANDABERG

ELIN VALAND

UNIVERSITETET FOR MILJØ- OG BIOVITENSKAP
INSTITUTT FOR NATURFORVALTNING
MASTEROPPGAVE 30 STP. 2006

Forord

Denne oppgaven avslutter mitt mastergradsstudium i naturforvaltning ved Institutt for naturforvaltning, Universitetet for miljø- og biovitenskap. Målet med oppgaven har vært å utarbeide et forslag til landbruksplan for Randaberg kommune.

Det har vært svært interessant å jobbe med en oppgave som har høy relevans i forvaltningen. Arbeidet med landbruksplanen har ikke bare økt min kunnskap om aktuelle problemstillinger i landbruksforvaltningen, men også gitt meg innblikk i hvordan kommuneforvaltningen fungerer i praksis. En stor takk rettes til Randaberg kommune for muligheten jeg fikk til å gjøre masteroppgaven min til den spennende utfordringen det ble. Spesielt vil jeg takke avdelingsleder landbruk og veileder Anne Grethe Bø Cazôn for tilrettelegging, faglig støtte og gode innspill. Takk også til veileder Sigmund Hågvar for konstruktive forslag og ideer.

Ellers vil jeg takke arbeidsgruppa bestående av Helge Todnem, Trond Helge Sande og Odd Inge Bø fra Randaberg bondelag og Leiv Petter Thorsen fra Randaberg bonde- og småbrukerlag, for nyttige innspill til utfordringsdel og handlingsplan, og fra Fylkesmannens landbruksavdeling; Morten Svanes for sammenfattende statistikkopplysninger og Karianne Torvestad for utarbeidelse av kart.

Takk til Silje Borvik, Silje Hansen og Marte B. Berdahl for korrekturlesing. Og helt til slutt vil jeg rette en takk til min far for velvillig lån av bil til turene ut til Randaberg. Det gjorde alt så mye enklere!

Ås, 12. mai 2006

Elin Valand

Sammendrag

Den kommunale landbruksforvaltningen har de siste årene fått større myndighet på landbruksområdet og har derfor en viktig oppgave i å gjennomføre nasjonale, regionale og lokale målsettinger.

Kommunen har økonomiske og juridiske virkemidler til rådighet som kan brukes til å påvirke landbruksnæringen i ønsket retning. Valgfriheten er samtidig begrenset ved at statlige føringer fortsatt legger rammene for landbruket. Endringer som skjer nasjonalt og internasjonalt vil sannsynligvis endre rammebetingelsene for landbruket og gi næringen store utfordringer i tiden fremover. På grunnlag av dette er det viktig å få utarbeidet en landbruksplan som kan hjelpe å sette landbruket på dagsorden i kommunepolitikken.

Randaberg kommune har et godt utgangspunkt for jordbruksdrift med beliggenhet i beste klimasone og bra kvalitet på jordsmonnet. Nesten 60 % av kommunens areal er dyrka eller dyrkbar jord.

Utviklingen de siste årene gir en pekepinn på hvilken retning landbruksnæringen vil ta hvis utviklingen fortsetter på samme måte. Hovedtrendene i landbruket i Randaberg er; økende andel leiejord, færre aktive bønder, større driftsenheter, sviktende rekruttering til yrket, større produksjon av grønnsaker, slaktegris, slaktekyllinger og sau, reduksjon i melkeproduksjonen og liten satsing på økologisk produksjon og alternative næringer. Kommunens største utfordringer blir å stoppe den negative utviklingen i melkeproduksjonen, minske andelen leiejord, øke rekrutteringen til landbruket og få flere til å satse på spesial- og tilleggsnæringer.

Kommunen ligger sentralt i forhold til bysentrene Stavanger og Sandnes, og Randaberg ligger derfor i et pressområde for utbygging. Det er derfor spesielt viktig for kommunen å gjennomføre en streng jordvernpolitikk. Sikring av produktive jordbruksarealer er en forutsetning for landbruksproduksjon på lang sikt. Opprettelse av "kjerneområder landbruk" har vært viktig for å sikre jordbruksarealene mot utbygging. Innenfor "langsiktig grense landbruk" vil kommunen prioritere sikring av jordbruksarealene for matproduksjon. I LNF-områdene (områder for landbruk-, natur- og friluftsliv) vil det ikke tillates virksomhet eller utbygging som kan komme i konflikt med jordbruksdrifta. Flerbruk av kulturlandskapet blir allikevel sett på som positivt så lenge det ikke skaper konflikter for landbruksdrifta eller mellom ulike brukerinteresser. Vilkårlige omdisponeringer eller fradelinger tillates ikke i jordbruksområdene, men bruksrasjonalisering blir sett på som nødvendig for å få ned den høye leieandelen av jord og for å styrke driftsenhetene.

Det kan skilles ut fire hovedvalg fra landbruksplanen som staker ut kursen for den videre utviklingen av landbruket i Randaberg: (1) Et sterkt jordvern skal sikre matproduksjonen for fremtiden.

(2) Bruksrasjonalisering skal minske andel leiejord og gi større og mer robuste driftsenheter.

(3) Forvaltningens informasjonskampanjer og veiledning og støtte til ulike prosjekter skal hjelpe og motivere landbruksnæringen til å utvikle og styrke både tradisjonelle og nye næringsveier og å øke rekrutteringen til landbruket. (4) Flerbruk av kulturlandskapet skal gi goder for hele befolkningen.

Landbruksforvaltningens viktigste middel for å nå målene i landbruksplanen, er de juridiske og økonomiske virkemidlene. Informasjon og veiledning som påvirker næringen mer indirekte, kan ha stor betydning for hvilken retning næringen tar. Gårdbrukernes evne og ønske til å omstille seg vil også spille en stor rolle i den videre utvikling.

Abstract

The local management has obtained more responsibility for agriculture, and has therefore an important task in implementing national, regional and local objectives. The municipality has economical and legal means at its disposal to bring the agricultural activity into the wanted direction.

But even though the local management of agriculture is more significant now, it is still limited by state regulations. International and national changes will probably alter the framework condition for the farming community and cause great challenges in times ahead. It is therefore important to work out an agricultural plan that can put agriculture on the political agenda in the municipality.

Excellent climate and a good soil quality is the basis for successful farming in the municipality of Randaberg. Almost 60 % is covered by cultivated or cultivable soil. The development over the last few years indicates what direction the agriculture will take if the development continues as before. The main trends in the agriculture are; increasing proportion of rented farmland, less active farmers, larger holdings, failing recruitment, larger production of vegetables, pigs, poultry and sheep, reduction in milk production and few alternative productions. The biggest challenges for the municipality will be to stop the negative development in the milk production, reduce the proportion of rented farmland, increase recruitment to the agriculture and initiate more interest for alternative productions.

The municipality is situated in the vicinity of the city centres Stavanger and Sandnes, and Randaberg is consequently in a “pressure zone” for expansion. It is therefore especially important for the municipality to have a strict policy for the protection of farmland. In the long run securing productive agriculture areas is a premise for food-production. The creation of core areas for agriculture has been vital to protect these areas against development. Expansion that can create problems for farming will not be allowed in these core areas. Multiple use of the cultural landscape is acceptable as long as it does not cause problems for farming or creates conflicts. Arbitrary redistributions or partitions will not be allowed in the agricultural areas, but rationalization is necessary both to decrease the large proportion of rented farmland and to strengthen the farms.

Four principle choices can be extracted from the agriculture plan. (1) A strong protection of cultivated soil will secure the food production in the future. (2) Rationalization will decrease the proportion of rented farmland and provide larger and more robust farms. (3) Information and guidance from the local management will help and motivate the farmers to develop and strengthen both traditional and new productions and will increase the recruitment. (4) Multiple use of the cultural landscape will provide benefits for the whole society.

The legal and economic means are important for the local management to achieve the goals in the agriculture plan. Information and guidance that influence the farmers more indirect can also be important. Finally, the farmers' ability and motivation to adjust will also be crucial for the outcome.

INNHALDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG	1
ABSTRACT	3
1.0 INNLEDNING	7
1.1 BAKGRUNN FOR UTARBEIDELSE AV LANDBRUKSPLANEN	7
1.2 FORMÅL	8
1.3 METODE / PLANPROSESS	8
1.4 RULLERING.....	9
2.0 POLITISKE MÅL OG VIRKEMIDLER FOR LANDBRUKET	9
2.1 RAMMEVILKÅR FOR NORSK LANDBRUKSPOLITIKK	9
2.2 OVERORDNET NASJONAL LANDBRUKSPOLITIKK	10
2.3 FYLKESKOMMUNAL LANDBRUKSFORVALTNING	12
2.4 KOMMUNAL LANDBRUKSFORVALTNING	13
2.5 JURIDISKE VIRKEMIDLER	13
2.6 ØKONOMISKE VIRKEMIDLER.....	15
3.0 STATUS OG UTVIKLINGSTREKK I LANDBRUKET	17
3.1 RANDABERGS LANDBRUKSHISTORIE.....	17
3.2 RESSURSGRUNNLAGET I RANDABERG KOMMUNE.....	18
3.3 PRODUKSJON OG PRODUKSJONSGRUNNLAG	19
3.3.1 Eiendommer og bruksstruktur.....	19
3.3.2 Husdyrtall.....	22
3.3.3 Melkeproduksjon	23
3.3.4 Planteproduksjon	25
3.3.5 Økologisk landbruk	26
3.3.6 Tilleggsnæringer	27
3.3.7 Driftsbygninger i landbruket.....	27
3.3.8 Verdiskapning og sysselsetting.....	27
3.2.9 Gårdbrukerne	28
3.2.10 Verneområder og friområder.....	30
4.0 UTFORDRINGER FOR LANDBRUKET	31
4.1 JORDVERN	31
4.2 BOSETTING OG DRIFT.....	32
4.2.1 Bo- og driveplikt.....	32
4.2.2 Omdisponeringer av jordbruksarealer etter jordloven.....	33
4.2.3 Bruksendringer av driftsbygninger	35
4.2.4 Fradelinger i LNF-områdene.....	37
4.3 PRODUKSJONER OG NÆRINGER	40
4.3.1 Melkeproduksjon og melkekvoter.....	40
4.3.2 Økologisk landbruk	42
4.4 TILLEGGS- OG SPESIALNÆRINGER.....	43
4.4.1 Videreforedling av landbruksprodukter	43
4.4.2 Inn på tunet / Grønn omsorg	45
4.4.3 Sentralisering av hestemiljøer.....	46
4.4.4 Kolonihager / Parsellhager.....	47

4.5 KULTURLANDSKAPET	48
4.5.1 Friluftsliv.....	48
4.5.2 Nydyrking	49
4.5.3 Biologisk mangfold.....	51
4.5.4 Kulturminner.....	53
4.6 MILJØUTFORDRINGER I LANDBRUKET	54
4.7 REKRUTTERING	55
5.0 HANDLINGSPLAN MED TILTAK.....	57
MÅL	57
STRATEGIER	57
TILTAK MED BESKRIVELSE	59
6.0 DISKUSJON	74
6.1 KOMMUNAL STYRING OG VALGFRIHET - HVA INNEBÆRER KOMMUNENS VALG?	74
6.2 MERKNADER TIL PLANPROSESSEN	80
REFERANSER.....	82
VEDLEGG	85

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn for utarbeidelse av landbruksplanen

Utgangspunktet for landbruksplanen er oppfordringen som har kommet fra Landbruks- og matdepartementet gjennom flere stortingsmeldinger om å utarbeide en helhetlig plan for landbruket. I 1994 ble ansvaret for den lokale landbruksforvaltningen overført fra staten til kommunene og i 2004 fikk kommunene utvidet delegert myndighet på landbruksområdet, bl.a. vedtaksmyndighet i landbrukets særlover og disponering av flere økonomiske virkemidler (Kommunal- og regionaldepartementet 2002). Kommunen har derfor en viktig rolle i gjennomføringen av den nasjonale landbrukspolitikken.

Landbruket har lange tradisjoner i Randaberg kommune og kulturlandskapet er preget av denne påvirkningen som mennesket har utøvd over flere tusen år (Lindanger 1988). I dag er ca. 60% av kommunen dyrka mark (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling), og landbruket har fortsatt betydning for sysselsetting, bosetting og kvalitetene i kulturlandskapet. Samtidig er folketallet stadig økende, og det er behov for nye boliger hvert år. Press på arealressursene kommer fra ulike interessegrupper og det er derfor viktig å ha en langsiktig strategi for bruk av arealene i kommunen.

Landbruket står overfor store utfordringer i en tid der raske endringer er heller regelen enn unntaket (Landbruksdepartementet 1999). Utviklingen av landbruket i Randaberg kommune følger trendene i landet for øvrig; Færre men større driftsenheter og færre helttidsbønder. Krav til kostnadseffektivitet, produktivitet, økt kompetanse og kreativitet har gjort seg stadig mer gjeldende. Nytenkning innen og utenfor tradisjonell landbruksdrift er bare blitt mer aktuelt de siste årene (Landbruksdepartementet 1999). Tilleggsnæringer som for eksempel gårdsturisme, spesialproduksjoner, lokal foredling og grønn omsorg kan være nødvendig for å opprettholde landbruksdrifta.

Dette er den første landbruksplanen som lages for Randaberg kommune. Planen kan hovedsaklig deles inn i tre deler; status og utvikling, utfordringer for fremtiden og handlingsplan med tiltak.

Handlingsplanen er den viktigste delen av landbruksplanen for kommunen, da den tar for seg konkrete tiltak for hva som skal gjennomføres i de nærmeste årene. Landbruksplanen er ikke juridisk bindende, men blir landbrukets sektorinnspill til rulleringen av kommuneplanen. Innenfor rammen av den nasjonale landbrukspolitikken er kommunen utfordret til å utforme sin egen, lokale landbrukspolitikk. Landbruksplanen kan i så måte bli et viktig verktøy for å synliggjøre og realisere kommunenes ambisjoner med landbruket, og den kan bli et viktig forvaltningsverktøy for utviklingen av landbruket i kommunen i et lengre tidsperspektiv.

1.2 Formål

Landbruksplanen skal brukes som forvaltings- og styringsredskap for den landbruksmyndighet som kommunen har. Landbruksplanen for Randaberg har som formål å;

- Synliggjøre landbrukets rolle og betydning i forhold til sysselsetting, verdiskapning og kunnskapsformidling i samfunnet
- Stimulere og legge til rette for næringsutvikling i landbruket
- Sette fokus på landbrukets ansvar og betydning i forhold til bosetting, kulturlandskap, friluftsliv, miljø og biologisk mangfold
- Utforme prinsipper for behandling av saker innad i kommunen slik at saksbehandlingen blir mer forutsigbar og ensartet

1.3 Metode / planprosess

Den skriftlige veilederen som ble gitt ut av Landbruksdepartementet i 1998 har vært retningsgivende for utarbeidelsen av landbruksplanen. Veilederen beskriver både hvordan arbeidet med en landbruksplan kan legges opp og gir forslag til innhold og oppbygging av planen. Veilederen foreslår at arbeidet deles inn i fire ulike deltakergrupper; (1) En styringsgruppe som leder prosessen. (2) En arbeidsgruppe som utarbeider planen og tilfører fagkunnskap. (3) En referansegruppe som bidrar med fagkunnskap og gir bredere deltakelse. (4) Et sekretariat som skriver selve planen. Det anbefales også at andre sektorer og allmennheten får anledning til å komme med innspill og ideer til landbruksplanen (Landbruksdepartementet 1998).

Antall deltakere i prosessen har i dette tilfellet vært begrenset, siden landbruksplanen skulle skrives som en mastergradsoppgave. For å gjøre prosessen så enkel som mulig ble det kun vurdert behov for en arbeidsgruppe. Medvirkning i planprosessen har derfor hovedsaklig kommet fra representanter fra bondeorganisasjonene som var med i arbeidsgruppa. Utenom meg selv bestod arbeidsgruppen av Anne Grethe Bø Cazôn (avdelingsleder landbruk, Randaberg kommune), Helge Todnem, Trond Helge Sande og Odd Inge Bø fra Randaberg bondelag og Leiv Petter Thorsen fra Randaberg bonde- og småbrukerlag. Jeg har ellers fått faglig bistand fra landbrukskontoret i Randaberg kommune og Fylkesmannen i Rogaland.

Arbeidet med oppgaven ble startet opp med besøk i kommunen i den hensikt å få samlet inn tilstrekkelig statistikkgrunnlag til statusdelen, men også for å få innspill fra arbeidsgruppa om utfordringene i landbruket og ideer til mulige tiltak for handlingsplanen. Utgangspunktet for diskusjonene var tema som hadde blitt diskutert tidligere i kommunen. Det ble holdt tilsammen tre

møter i arbeidsgruppa i januar og februar 2006. Forslag til landbruksplan ble så utarbeidet med utgangspunkt i de tidligere diskuterte temaene og de nye temaene som ble tatt opp i arbeidsgruppa. Utkast til utfordringsdel og handlingsplan med tiltak ble behandlet i hovedutvalget for nærmiljø og kultur i april. Jeg fikk da tilbakemelding om ønskede endringer og ekstra tema som var ønsket omtalt.

1.4 Rullering

Det er meningen at landbruksplanen skal kunne endres og suppleres ved rullering av planen. Planen som helhet skal rulleres hvert 4.år. Dette bør skje i forkant av rulleringen av kommuneplanens arealdel, for at nye innspill i landbruksplanen kan tas hensyn til i kommuneplanen. Handlingsplanen med tiltak skal rulleres årlig.

2.0 Politiske mål og virkemidler for landbruket

2.1 Rammevilkår for norsk landbrukspolitikk

Norsk landbrukspolitikk er bygget på følgende hovedpilarer (Anonym 2004):

- Landbruks- og distriktpolitiske målsettinger og overføringer til landbruket over statsbudsjettet.
- Målpriser for ulike landbruksprodukt som utarbeides gjennom jordbruksavtalen.
- Tollvern som skjerner innenlandsk landbruksproduksjon for utenlandsk konkurranse.

Det har skjedd store endringer i rammevilkårene for landbruket de siste årene, blant annet med bakgrunn i stadige tilpasninger til EU's regelverk, samt forholdet til WTO-forhandlingene. Endringene innebærer et økende press på landbruket. Utviklingstrekk både nasjonalt og internasjonalt peker i retning av stadig større utfordringer for norsk jordbruksproduksjon og næringsmiddelindustri. Spesielt vil endrede internasjonale rammevilkår medføre økende grad av effektivisering og strukturrasjonalisering for norsk landbruk (Nordlund 2006).

I 2004 ble det lagt rammer for en ny avtale for Verdens Handelsorganisasjon (WTO). De pågående forhandlingene i WTO vil kunne gi betydelige konsekvenser for den fremtidige landbrukspolitikken i Norge (Nordlund 2006). Sannsynligvis vil en eventuell forhandlingsløsning medføre en betydelig liberalisering av handelen med mat (avvikling av eksport-subsidier og reduksjon av tollsatser). Det må forventes et betydelig prispress på flere viktige norske jordbruksprodukter. Samtidig åpnes større muligheter for norsk eksport av produkter fra landbruket (Nordlund 2006).

2.2 Overordnet nasjonal landbrukspolitikk

Stortingsmeldinger og stortingsproposisjoner

Gjennom overordnede dokumenter som stortingsmeldinger og stortingsproposisjoner formidles politiske signaler av betydning for landbruket.

- Stortingsproposisjon nr. 8 (1992-1993) - "Landbruk i utvikling"

Det legges vekt på at de landbrukspolitiske virkemidlene skal brukes for å sikre landbruket inntektsmuligheter gjennom reduserte kostnader og et produksjonsvolum som er tilpasset markedet. Ved å redusere detaljstyringen ønsker en å styrke bondens posisjon som selvstendig næringsdrivende. Det anbefales at det skal utarbeides tiltaksrettede miljø- og ressursplaner for landbruket i den enkelte kommune.

- Stortingsmelding nr. 58 (1996-1997) – "Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling"

Denne stortingsmeldingen legger vekt på det økologiske bærekraftige samfunnet, og beskriver hvorfor og hvordan det økologiske perspektivet skal integreres på alle områder i det norske samfunnet. Ett sentralt vilkår for framtidige generasjoners velferd er at forbruk og produksjon må skje innenfor de rammene som naturgrunnlaget setter.

- Stortingsmelding nr 29 (1996-97) - "Regional planlegging og arealpolitikk"
(Regionalmeldinga)

Meldingen omtaler fem viktige utfordringer for arealpolitikken som skal vektlegges mer;

- hensynet til biologisk mangfold
- hensynet til jordvernet
- hensynet til utbyggingspolitikk og transportsystem
- hensynet til estetikk og landskapsbilde
- hensynet til funksjonshemmede.

Behovet for en landbruksplan tas opp på nytt i denne meldinga.

- Stortingsmelding nr. 19 (1999–2000) "Om norsk landbruk og matproduksjon"
(Landbruksmeldinga)

Målene for den gjeldende landbrukspolitikken er satt opp i denne meldinga (Nordlund et al. 2006, Søyland et al. 2002). Behovet for et strengt jordvern blir tatt opp på nytt. Landbruket er tillagt mange samfunnsoppgaver, og skal i tråd med samfunnets behov (Landbruksdepartementet 1999);

1. Produsere helsemessig trygg mat av høy kvalitet med bakgrunn i forbrukernes preferanser.

2. Vedlikeholde denne evnen over tid gjennom et strengt jordvern.
3. Produsere andre varer og tjenester med utgangspunkt i næringens samlede ressurser.
4. Produsere fellesgoder som livskraftige bygder, et bredt spekter av miljø- og kulturgoder, og sikre en langsiktig matforsyning.

Disse målene er av meget overordnet karakter, og det er i realiteten den landbrukspolitik som til enhver tid har flertall på Stortinget som er bestemmende for hvilken retning landbrukspolitikken tar. Gjennom de årlige jordbruksoppgjørene og stortingets behandling av disse vil det skje løpende tilpasninger og justeringer i landbrukspolitikken (Nordlund 2006).

- Stortingsmelding nr 19 (2001-2002) ”Nye oppgaver for lokaldemokratiet – regionalt og lokalt nivå”

Kommunene får økt ansvar som landbrukspolitisk aktør. Blant annet får kommunene vedtaksmyndighet i landbrukets særlover og disponering av flere økonomiske virkemidler

Dette medfører at kommunene må:

- gjøre seg kjent med landbrukets rolle og gjeldende landbrukspolitikk
- analysere utviklingstrekk og framtidsperspektiv for landbruket lokalt
- identifisere utfordringer og nye tiltak for landbruket lokalt
- bruke juridiske og økonomiske virkemidler til å videreutvikle landbruket lokalt

Landbruk Pluss

Landbruk Pluss er landbruksmyndighetenes satsing på bygdenorge, med fokus på markedsrettet produksjon av varer og tjenester. Hovedmålet for landbrukspolitikken er økt livskvalitet og verdiskaping basert på en bærekraftig forvaltning av landbruket og bygdene sine ressurser.

Stikkordene i prosjektet er lokal styring, forenkling, kommunikasjon, økt lønnsomhet, spesialisering, kompetanse og markedsorientering (Anonym 2004).

Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram er utarbeidet av Statens landbruksforvaltning og ble lansert i mai 2004.

Programmet består av nasjonale mål, strategier og virkemidler. Det overordnede formålet er å bidra til økt målretting av miljøarbeidet i landbruket og synliggjøre miljøinnsatsen. Programmet inneholder nasjonale virkemidler med miljøeffekt, herunder ulike tiltak og økonomiske tilskudd. I tillegg legger det rammene for de regionale miljøprogrammene i hvert fylke (Kilde: Statens landbruksforvaltning (b)).

Jordbruksavtalen

Inntektsrammen for bøndene og fordelingen på priser på jordbruksvarer og andre bestemmelser for næringa blir avgjort mellom de to ledende næringsorganisasjonene Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag og staten (Landbruksdepartementet 1981).

De politiske rammene ligger i

- Stortingsmelding nr. 19 (1999-2000) "Om norsk landbruk og matproduksjon"
- avtale- og budsjettproposisjoner
- internasjonale avtaler som WTO og EØS

Det forhandles om:

1. Prisbestemmelser og målpriser
2. Nivå og fordeling av budsjettstøtten på ulike ordninger
3. Markedsordninger og markedsregulerende bestemmelser

2.3 Fylkeskommunal landbruksforvaltning

Sentrale dokumenter;

- Fylkesplan for Rogaland (2006-2009)
- Regionalt Utviklingsprogram (RUP 2006)
- Fylkesdelplan for langsiktig byutvikling på Jæren (2000)
- Fylkesdelplan for Friluftsliv, Idrett, Naturvern og Kulturvern – og sambruk med reiseliv og landbruk (2004)

Mål og strategier fra fylkesplanen og RUP er innarbeidet og videre konkretisert i "Strategi for landbruksbasert næringsutvikling."

- Strategi Landbruksbasert næringsutvikling i Rogaland (2006 – 2009)

Strategiene er;

1. Økt effektivitet og lønnsomhet i den tradisjonelle landbruksproduksjonen.
2. Øke alternative sysselsettings- og inntektsmuligheter (alternativ næringsutvikling).
3. Gjøre det attraktivt å bo på bygdene gjennom en variert eiendomspolitikk.

- Regionalt miljøprogram for jordbruket i Rogaland (RMP 2005-2009)

I jordbruksoppgjøret for 2003 ble det vedtatt å utarbeide regionale miljøprogram i hvert fylke.

Regionale miljøprogram utarbeides av fylkesmannen med en åpen prosess hvor frivillige organisasjoner, kommuner og fylkekommunen involveres. Formålet med programmet er å stimulere

til et aktivt og bærekraftig jordbruk. Miljøprogrammet gir en samlet oversikt over de viktigste miljøutfordringene i jordbrukslandskapet. Sentrale tema er kulturlandskap, forurensing og jordvern. Det regionale miljøprogrammet skal også være retningsgivende for de kommunale tiltaksstrategiene og gi signaler om prioritering av skog- og miljømidler (Fylkesmannen i Rogaland 2005).

2.4 Kommunal landbruksforvaltning

Myndigheten i landbruksforvaltningen er i stor grad blitt flyttet fra fylke til kommune. I 2004 fikk kommunene utvidet delegasjon av myndighet på landbruksområdet, bl.a. vedtaksmyndighet i landbrukets særlover og disponering av flere økonomiske virkemidler. Bruken av virkemidlene er i stor grad styrt av Stortingets vedtatte landbrukspolitikk og Jordbruksavtalen, men det er også rom for lokalpolitisk skjønn. Kommunen som selvstendig landbruksstyremakt har ansvar for å ta vare på landbrukets interesser i et helhetlig perspektiv. Dette stiller krav til kompetansen i den lokale landbruksforvaltningen. Den lokale landbruksforvaltningen henger nøye sammen med kommunens arealforvaltning og øvrige planer innen felter som næringsutvikling og miljøvern.

Den kommunale landbruksplanen skal klargjøre kommunens mål for landbruket. Etter kommuneplan for Randaberg (2003-2015) er overordnet mål for landbruk ”å sikre forholdene for et livskraftig landbruk ved å opprettholde jordbruksarealet i kommunen til matproduksjon og produksjon av fellesgoder med et bredt spekter av miljø- og kulturgoder.”

2.5 Juridiske virkemidler

Landbruksplanen er utarbeidet med hensyn til de rammene som landbrukets særlover med tilhørende forskrifter og retningslinjer setter. Viktig lovgrunnlag for landbruket er plan- og bygningsloven, jord-, skog-, konsesjons-, forpaktings-, odels-, jordskifte-, friluft-, kulturminne-, naturvern-, dyrevern-, beite-, gjerde- og forurensningsloven. Landbruksplanen er ikke juridisk bindende (Landbruksdepartementet 1998), men en vil selvsagt arbeide innenfor rammene av plan- og bygningsloven, siden planen blant annet er ment å være et innspill til kommuneplanens arealdel. Plan- og bygningsloven danner grunnlaget for vedtak om bruk og vern av ressurser, samt utbygging. Sentrale lover som odelsloven, konsesjonsloven, jordskifteloven og jordloven, har betydning for omsetning av landbrukseiendommer og bruken av landbruksarealene.

Jordloven

Denne loven har som formål å legge forholdene til rette for at jordbruksarealene blir utnyttet på en måte som gagnar dem som jobber i landbruket og samfunnet generelt. Siktemålet med loven er en målrettet styrking av bruksenhetene. Loven bygger på det hovedprinsipp at all dyrket jord skal holdes i

hevd, og at dyrket og dyrkbar jord skal benyttes til jordbruksproduksjon. Loven bygger også på det syn at eieren skal bo på jordbrukseiendommen og selv drive den. Virkemidlene i loven skal i tillegg tilpasses hensynet til bosetting og næringsutvikling i distriktene og fremme vern om natur- og kulturmiljøet.

Odelsgesloven

Odelsgesloven har blant annet til formål å motvirke at landbruksarealer blir ordinær handelsvare og spekulasjonsobjekt. Odelsgesrett kan hevdes til fast eiendom som kan brukes til jordbruksdrift og som har en viss størrelse. Eiendom som det hviler odel på, blir kalt odelsgesjord. Odelsgesretten innebærer at odelsgesberettigede har fortrinnsrett til å overta odelsgeseiendommer, men innebærer også bo- og driveplikt for den odelsgesberettigede. Odelsgesrekkefølgen er lik for menn og kvinner som er født etter 1. januar 1965. For å kunne regnes som odelsgesjord må jordbruksarealet på en eiendom være minst 20 dekar. For skogseiendommer må det produktive skogarealet være minst 100 dekar. Loven skal;

- Trygge det langsiktige og personlige eierskapet til landbruksressursene basert på prinsippet om bo- og driveplikt
- Forhindre at landbrukseiendommer splittes opp ved generasjonsskifter,
- Ivareta at generasjoners arbeid og kapital blir forvaltet av eieren til nytte for slekten
- Skape forutsigbarhet ved generasjonsskifter.

Konsesjonsloven

Denne loven har som formål å regulere og kontrollere omsetningen av fast eiendom for å oppnå et effektivt vern om landbrukets produksjonsarealer og slike eier- og bruksforhold som er mest gagnlige for samfunnet, blant annet for å tilgodese:

1. framtidige generasjoners behov
2. landbruksnæringen
3. behovet for utbyggingsgrunn
4. hensynet til miljøet, allmenne naturverninteresser og friluftinteresser
5. bosettingshensyn

Konsesjonsloven får anvendelse ved erverv av eiendom der eiendommen selges utenom kretsen av nær slekt. Etter ny konsesjonslov av høsten 2003 er arealgrensene for konsesjonsfri omsetning av bebygde landbrukseiendommer hevet fra 20 til 100 dekar under forutsetning av at ikke mer enn 20 dekar er fulldyrket jord. Dette medfører en reduksjon av konsesjonssaker.

Jordskifte loven

Ved jordskifte kan en få klarlagt, ordnet og endret eiendoms- og bruksrettforholdene for å få til en bedre utnyttning av landbrukseiendommene. Jordskifte kan blant annet gå ut på å løse opp sameie mellom bruk, forme ut nye eiendommer ved å bytte grunn eller ved å tildele tilleggsjord, eller gi

forskrifter for hvordan jorda skal brukes der to eller flere har rett til å bruke samme området. Forutsetningen for at jordskifte kan brukes, er at nytten for den enkelte eiendom blir større enn kostnadene og ulempene.

2.6 Økonomiske virkemidler

De økonomiske virkemidlene kan deles inn i rettighetsbaserte og tiltaksbaserte ordninger (Nordlund 2006).

Rettighetsbaserte ordninger og tilskudd er noe gårdbrukeren har rett på dersom han oppfyller visse krav eller vilkår. Slike tilskudd omfatter de aller fleste gårdbrukere, og utgjør i omfang størstedelen av dagens økonomiske virkemidler over jordbruksavtalen. Husdyrtilskudd, pristilskudd og velferdsordningene kan nevnes som eksempler.

Tiltaksbaserte ordninger er rettet mot mer spesielle tiltak der kun de "beste" tiltakene får støtte. Tilskuddet forplikter videre til en bestemt aktivitet eller et bestemt tiltak. Bygdeutviklingsmidlene og tilskudd til spesielle miljøtiltak i landbruket er eksempler på slike ordninger.

Oversikt over de viktigste økonomiske støtteordningene

1. Direkte støtte: Tilskudd kan utbetales direkte til bøndene (produksjonstilskudd) eller via omsetningsleddene (pristilskudd, f.eks. grunntilskudd og distriktstilskudd på kjøtt og melk). Av tilskuddsordningene er det disse tilskuddene samt investeringstiltakene som har størst økonomisk betydning for norsk landbruk. Støtten er spesielt viktig for produksjon av melk, storfekjøtt og sauekjøtt.

2. Bygdeutviklingsmidler (BU-midler): Disse midlene er det viktigste økonomiske virkemidlet i jordbruksavtalen for å få til næringsutvikling i og i tilknytning til landbruket. Disse kan deles i to;

1. Bedriftsutviklingsmidler: BU-midler som gir tilskudd til bedriftsutvikling i enkeltbedrifter og tilskudd og/eller rentestøtte for lån til investeringer, samt etablererstipend. Disse midlene forvaltes av Innovasjon Norge.

2. Tilretteleggingsmidler: BU-midler som er tilskudd til utvikling- og tilretteleggingstiltak, samt praktikantordningen. Dette er midler som forvaltes av Fylkesmannens landbruksavdeling (Anonym 2006).

3. Tilskudd til spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL- midler): Dette er tilskuddsordninger som har som formål å fremme natur- og kulturminneverdier i jordbrukets kulturlandskap, og redusere forurensningen fra jordbruket. Kommunen er ansvarlig for forvaltning av tildelte penger fra fylkesmannen.

4. Velferdsordninger: Velferd har vært et sentralt virkemiddel i norsk landbrukspolitik, og disse tiltakene finansieres over Statsbudsjettet.

Velferdsordningene i landbruket reguleres gjennom forskrift om;

- tilskudd til avløsning for ferie og fritid og ved sykdom.
- landbruksvikaren
- tidligpensjon til gårdbrukeren

5. Støtte til økologisk landbruk: Ulike tilskuddsordninger, herunder direktetilskudd til primærprodusenter og tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk landbruk, administreres av Statens landbruksforvaltning (SLF).

6. Indirekte støtte via forskning, undervisning og rådgivning: Det bevilges ulike tilskudd til aktiviteter som frøavl, dyreavl, forsøksringer, fruktlager m.m. Forskningsaktiviteten kanaliseres via Norges forskningsråd men den finansieres over Landbruks- og Matdepartementet (LMD) sitt budsjett.

3.0 Status og utviklingstrekk i landbruket

3.1 Randabergs landbrukshistorie

Jordbruk har fra gammelt av vært det viktigste næringsgrunnlaget for de som er bosatt i Randaberg. Relativt mildt kystklima var en viktig årsak til den tidlige bosettingen her. Den første bosettingen

Gammel hestevogn på Steindal Gård. (Foto: Elin Valand)

høstet av naturen ved jakt og sanking.

Videre utvikling til å drive og kontrollere både bruken av jorda og husdyrhold til selvforsyning tok noen tusen år. Omlegging fra selvforsyning til salgsjordbruk skjedde først på 1800-tallet (Lindanger 1988).

De siste to hundre åra har det skjedd store endringer i landskapet i

Randaberg. Utmarksarealene ble

kultivert og oppdyrket. Store steinmengder ble rydda og teiginndeling foretatt med steingjerder. Teiginndeling

med steingjerder er et særmerke for Jæren. Senking og uttapping av vann og myrer ble etterfulgt av nydyrking og drenering med gjenlegging av bekkeløp og lignende. Brukene ble også oppdelt ved etablering av bureisingsbruk på tidligere utmarksareal (Lindanger 1988).

Det totale jordbruksarealet som var i drift per 31. juli 2004 utgjorde 14 867 dekar, eller 59,5 % av kommunens areal (Kilde: Statens landbruksforvaltning). Jordbruksarealet har ikke økt mye siden 1930-åra, da dyrka mark utgjorde ca. 14 000 dekar eller omtrent 57 % av det totale arealet (Lindanger 1996). Kvaliteten på jorda har derimot bedret seg betraktelig som resultat av mye grøfting. Mekaniseringa innen jordbruket startet for fullt etter 1945. Maskiner gjorde nydyrking lettere, samtidig som gode statlige og kommunale tilskuddsordninger la til rette for dette (Lindanger 1996). En del steingjerder og rydningsrøyser ble fjernet for å få mer rasjonelle driftsforhold. Teknisk utvikling og spesialisering i etterkrigstida gav store endringer i driftsmåten. Det gjelder både innen husdyr- og planteproduksjonen. Produksjonen økte og arbeidsplassene på gårdsbruka ble redusert (Lindanger 1996).

Nydyrkinga minsket etterhvert pga mangel på egnet areal. Selv om mye jord har blitt nydyrka totalt sett siden 1930 tallet, er jordbruksarealet i dag ikke mye større enn det var den gang (Lindanger 1996).

Befolkningsoverskudd og næringsutvikling har fra 1950-tallet ført til omdisponering av jordbruksjord. Produktive jordbruksområder er tatt i bruk til bolig- og næringsformål og deler av et tusenår gammelt kulturlandskap er blitt forvandlet til et bylandskap (Lindanger 1996).

3.2 Ressursgrunnlaget i Randaberg kommune

Randaberg ligger på en halvøy omkranset av hav og danner Jærens nordre spiss. Dette gir totalt 26 kilometer med strender. Nærmeste nabo er Stavanger kommune i sørøst, og grenser ellers i sjø til kommunene Sola i sørvest, Rennesøy i nordøst og Kvitsøy i nordvest. Med ett landareal på ca. 24 km² er kommunen en av landets minste (Lindanger 1996) (Vedlegg A). Kommunen har en stor andel jordbruksareal, omkring 60 % (figur 1), noe som få andre kommuner kan skilte med (Lindanger 1996). Landarealet deles inn i ulike markslag. Oversikten over landarealene i Randaberg kommune i tabell 1 er basert på opplysninger fra markslagsoppgavene fra økonomisk kartverk (Norsk institutt for jord- og skogkartlegging 2002).

Arealkategori	Areal (daa)
Fulldyrka mark	13994
Overflatedyrka mark	137
Innmarksbeite	1711
Barskog	779
Blandingsskog	73
Lauvskog	645
Skog på myr	33
Myr	143
Anna jorddekt fastmark	2686
Grunnlendt mark	990
Fjell i dagen	162
Ikke kartlagt areal ¹	2647
Totalt areal	24000

Tabell 1: Markslagsstatistikk i Randaberg er basert på markslagsoppgavene fra økonomisk kartverk (Norsk institutt for jord- og skogkartlegging 2002). Oppgavene for dyrka mark er ajourført ved etablering av det digitale markslagskartet (DMK), mens det kan være større usikkerhet knyttet til tallmaterialet for skog- og utmarksarealene.

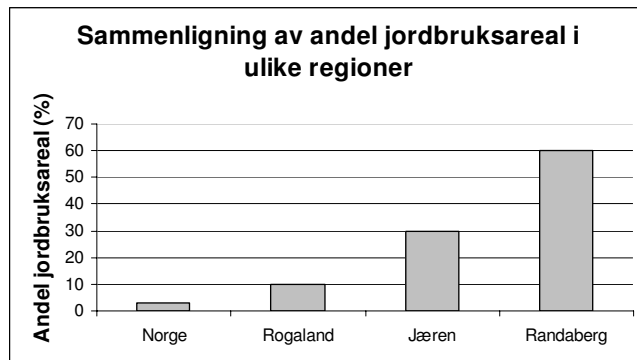
¹Ikke kartlagt areal omfatter en eller flere av følgende kategorier: Bebyggelse, samferdselsanlegg, annet opparbeidet areal, samt større fjellområder

I likhet med store deler av Nord- Jæren, domineres Randaberg av et grønt bølgende landskap. Det meste av arealet ligger 30-40 meter over havet. Det finnes to større og tre mindre høydedrag i hele kommunen der høyeste punkt ligger på ca. 75 m.o.h. (Lindanger

1996). Randaberg ligger godt tilrette for jordbruk, med et bra klima, flate strekninger og mye fruktbar jord. Det flate lendet har også gjort det lett og rimelig å bygge i Randaberg (Lindanger 1996).

Selve berggrunnen består for det meste av fyllitt. Fyllitt forvitrer lett og er mer grøderikt enn mye annet fjell. Dette gir gode vekstforhold for planter og har dermed gitt et godt næringsgrunnlag for

mennesker og dyr (Lindanger 1988). En god del av arealene er dekket av morenemasse. Morenejorda er skrinne og heller tørkesvak, og er stort sett svært bra egnet for tidligproduksjon (Lindanger 1996).

Figur 1: Randaberg har en stor andel jordbruksareal i forhold til totalarealet.

Nord-Jæren ligger i beste klimasone og Randaberg har derfor gode forutsetninger for jordbruksdrift med gjennomsnittlig årstemperatur på 7,4 °C og total årsnedbør på 1195 (perioden 1961-1990). (Til sammenligning har Skudesneshavn på Karmøy høyeste årnormal på 7,7 °C). Nedbørsmengden i veksttiden ligger på rundt 400 mm, noe som er nær det optimale.

Temperaturen i Randaberg ligger gjerne 1 - 2

grader over gjennomsnitts-temperaturen i kommunene lenger sør, noe som ofte gir litt lenger vekstsesong (Kilde: Meteorologisk institutt). Solrefleks fra havet gir gode lysforhold, men mye vind kan derimot være en ulempe for landbruket (Lindanger 1996).

3.3 Produksjon og produksjonsgrunnlag

3.3.1 Eiendommer og bruksstruktur

Antall driftsenheter over fem dekar minket fra 1959 til 1989, fra henholdsvis 292 til 273 bruk (tabell 2). Det er først etter 1989 at antall driftsenheter har blitt kraftig redusert. Antall driftsenheter over 100 dekar har økt sterkt, samtidig som antallet totalt sett har blitt redusert (tabell 2).

Tabell 2: Størrelse på driftsenhetene etter jordbruksareal (Kilde: Landbrukstellingene).

Årstall	5 - 50 dekar	50 - 100 dekar	> 100 dekar	Antall driftsenheter i alt
1959	167	114	11	292
1969	122	133	18	273
1979	98	121	31	286
1989	85	89	47	273
1999	40	36	63	143

Bruksstrukturen i Randaberg følger den samme tendensen som resten av landet; færre men større driftsenheter. Rasjonalisering, spesialisering og større enheter har vært nødvendig for å drive med et akseptabelt overskudd. Antall driftsenheter har i tidsperioden 1992 - 2004 blitt redusert fra 174 til 96 enheter, en reduksjon på 45 %. Gjennomsnittlig areal per driftsenhet har i denne perioden steget med

like mange prosent. I 2004 var det 96 driftsenheter med gjennomsnittlig jordbruksareal på ca. 150 dekar (tabell 3) (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling). Antall driftsenheter er basert på antall søkere om produksjonstillegg.

Tabell 3: Utviklingen av antall bruk, jordbruksareal og leieandel i Randaberg kommune i en 12-årsperiode (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling).

Årstal l	Driftsenheter m/jordbruks- areal	Jordbruksareal pr bruk (daa)	Jordbruksareal i drift (daa)	Jordbruksareal utleid	Andel leiejord (%)
1992	174	86,3	15 012	*	*
1994	162	96,1	15 569	*	*
1996	133	101,1	13 446	4 681	36,0 %
1998	156	108,5	16 919	6 704	41,9 %
2000	117	125,8	14 722	6 586	42,9 %
2002	120	131,4	15 764	6 923	44,8 %
2004	96	154,9	14 867	7 726	52,5 %

*ikke tall

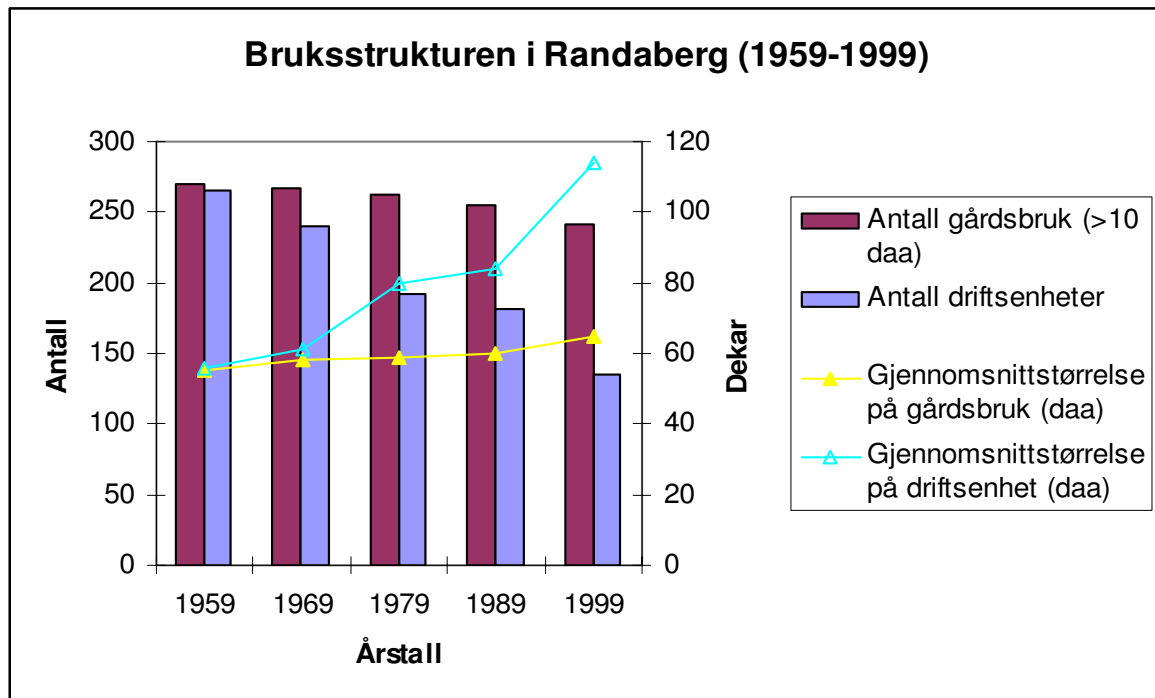
Fra 1967-2005 ble 37 bruk rasjonalisert. Utviklingen har skjedd i økende tempo (Kilde: Randaberg kommune):

1967-1989 (23 år):	9 bruk
1990-1999 (10 år):	14 bruk
2000-2005 (4,5 år):	14 bruk

Rasjonaliseringen skjer i all hovedsak ved leie av jord. Andel leiejord har spesielt gått kraftig opp de siste årene, fra 36 % i 1996 til 52,5 % i 2004 (tabell 3). Til sammenligning (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling):

Stavanger :	60 %
Sola:	43 %
Sandnes:	29 %
Hå, Klepp, Time:	ca. 20 %
Gjesdal :	14 %
Gjennomsnitt Rogaland:	25 %

Leieavtalene er oftest kortvarige (1-4 år), men det er stadig større areal som er kontraktfestet (Statistisk sentralbyrå 2001). I 1999 var 60 % av leiearealet kontraktfestet, mot 51 % i 1989. Vedlegg B viser fordelingen av bruken av jordbrukseiendommer i kommunen. Svært mye av leiearealene ligger i nærhet av større boligområder.

Figur 2: Bruksstrukturen i Randaberg fra 1959 – 1999 etter gårdsbruk og driftsenhet. (Kilde: Landbrukstellingene). Et gårdsbruk består av kun egen jord mens en driftsenhet består av både egen jord og leiejord.

Gjennomsnittsbruket har blitt 10 dekar større fra 1959 til 1999, mens en gjennomsnittlig driftsenhet derimot har fordoblet seg i samme tidsperiode (figur 2). (Et gårdsbruk består av kun egen jord, mens en driftsenhet består av egen jord og leiejord.) Antall aktive bruk har blitt redusert kraftig, og antallet var i 1999 nede i 89 driftsenheter. Totalt var det 242 aktive og passive gårdsbruk over 10 dekar i kommunen på dette tidspunktet.

Eiendomsstrukturen i LNF-området

Det fantes totalt 666 bolighus i LNF-området i 2005. Av disse var 231 landbrukseiendommer og 422 bolighus på landbrukseiendommene (Kilde: Randaberg kommune).

Mange landbrukseiendommer har flere hus på gården. Per 2005 hadde 73% av landbrukseiendommer mer enn ett hus.

- 1 hus – 52 eiendommer
- 2 hus – 168 eiendommer
- 3 hus eller mer – 11 eiendommer

Av de 11 landbrukseiendommene som har 3 hus eller mer på gården, hadde halvparten vilkår om riving per aug. 2005. Av de eiendommene som fortsatt har kun ett hus på eiendommen, er over halvparten bortleid (Kilde: Randaberg kommune).

3.3.2 Husdyrtall

Tabell 4 nedenfor viser hvordan husdyrholdet har vært i kommunen i perioden 1959-2004. Tallet på storfe ble langsomt redusert fra 3500 til 3000 i perioden 1959-1999. Etter 1999 har antall storfe blitt redusert med 1000 dyr i løpet av en seksårsperiode. Andel melkekyr har gått ned, mens andel "annet storfe" i forhold til storfe totalt har økt fra ca. 40 % i 1959 til ca. 70 % i 2004 (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling). Nedgangen i antall melkekyr kan blant annet skyldes at produksjonen per ku har økt og at det er innført kvotesystem for melkeproduksjon.

Tabell 4: Husdyrslag i Randaberg fra 1959-1999 (Kilde: Landbruktellingene) og fra 2000 – 2004 (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling).

Årstall	Melkekyr	Annet storfe/ ungdyr	Avls- purker	Slakte- gris / tot. svin	Sau	Verpe- høns	Slakte- kyllinger
1959	2 059	1 406	*	1 601	62	15 410	*
1969	1 881	1 691	*	2 464	46	27 264	*
1979	1 506	1 948	*	3 600	41	47 274	*
1989	1 261	1 727	284	2 740	38	51 272	102 200
1999	1 095	1 955	443	4 796	506	44 867	139 745
2000	926	1 532	157	5 169	712	39 968	193 780
2002	832	1 625	173	6 231	922	40 219	216 592
2004	782	1 672	182	8 460	1 082	28 939	251 714

* ikke tall

Tallet på slaktegris har vært stigende i hele perioden fra 1959 til 2004. Antall bruk har holdt seg stabilt på omkring 16 siden 1999, mens antall gris per bruk har økt hvert år (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling).

Slaktekyllinger har hatt en stigende vekst siden 1989. Antall bruk har holdt seg på mellom 4 og 6 siden 1999, og antall slaktekyllinger per bruk har vært noenlunde stabilt, men med en svak stigende tendens. Antall bruk med verpehøns har blitt mer enn halvert fra 1991 til 2004, henholdsvis fra 44 til 13 bruk, mens antall verpehøns per bruk derimot har fordoblet seg til ca. 2200 verpehøns per bruk i 2004. (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling).

Sau har blitt mer populært de siste årene. Fra 1999 til 2004 har antallet blitt fordoblet til å nå telle over 1000 dyr. Antall bruk har økt fra 6 i 1991 til 21 i 2004. Antall sauer per bruk har i samme periode økt fra 23 til 52. Stavanger er den eneste kommunen i fylket som har hatt en liknende vekst (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling).

Hest

Etter at traktoren ble vanlig på gårdsbruk utover på 60-tallet ble hesten overflødig som bruksdyr. I 1959 ble det registrert 221 hester og ti år seinere var kun tredjeparten igjen (Kilde: Landbrukstellingene). De siste ti-åra har hest blitt populært som tilleggsnæring for gårdbrukerne og som hobby for ungdommen. Antall hester har derfor økt siden bunnnoteringen på 30 hester i jordbrukstellingen i 1979

(Kilde: Landbrukstellingene), og det finnes nå flere større og mindre

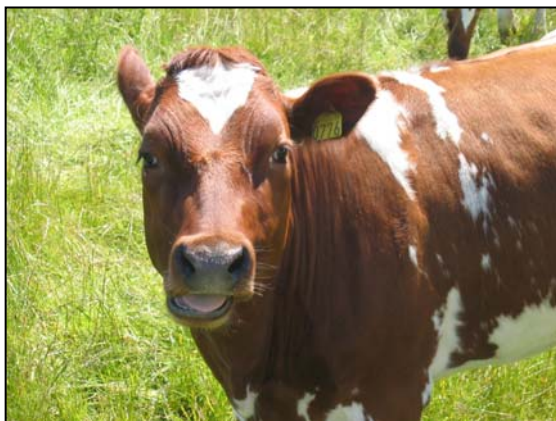
ridestaller rundt om i kommunen. Antall hester har holdt seg rimelig stabilt på omkring 50-60 hester siden 1999 (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a)). Tallene inkluderer kun de som har søkt om produksjonstilskudd.

Beitende hester på Steindal gård. (Foto: Elin Valand)

3.3.3 Melkeproduksjon

Melkeproduksjon er den viktigste enkeltproduksjonen i jordbruket og står for 50 % av verdiskapningen i næringen sammen med kjøttproduksjon av storfe (Landbruksdepartementet 1999). Antall melkekyr i kommunen ble nesten halvert fra 1959 til 1999, og de siste årene har antall melkekyr blitt redusert ytterligere til under 800 dyr i 2004 (tabell 4). Samtidig som antall storfe har gått ned betraktelig, har også andel melkekyr i forhold til det totale antall storfe minket fra ca 60 % i 1959 til 23 % i 2004. Melkeprodusentene er lokalisert rundt i hele kommunen (Vedlegg C).

Drøvtyggende ku på Tungenes. (Foto: Elin Valand)

Antall melkeprodusenter har vært konstant synkende de siste tiårene; fra 245 produsenter i 1969 til 75 i 1999 (Kilde: Landbrukstellingene), og med ytterligere reduksjon til 39 produsenter i 2005 (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling). Samtidig har gjennomsnittlig antall kyr per bonde steget og melkeproduksjon per ku økte til nærmest det dobbelte fra 1959 til 1990 (Lindanger 1996). Økning

i melkeproduksjon per ku skyldes mye utskiftingen av raudkolla til norsk rødt fe på 1960- og 70 tallet (Lindanger 1996). Slik kunne bøndene levere like mye melk med færre kyr.

Tabell 5: Salg og kjøp av melkekvoter i Randaberg kommune. Merk; i 2000 var det to salgsomganger og private melkekvoter ble innført i 2002 (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a)).

Årstall	Total ant. produsenter	Total kvote i kommunen	Antall kvote-selgere	Salgs-kvantum	Antall kvote-kjøpere	Ønsket kvote-kjøp	Innvilget kvotekjøp	Privat kjøp til kommunen
2005	39	4 533 517	3	205 512	25	691 967	73 694	11 823
2004	39	4 483 449	0	0	27	764 909	40 068	10 000
2003	41	4 516 790	2	89 564	*	*	*	12 123
2002	45	4 557 977	2	162 296	25	438 871	72 677	0
2001	50	4 678 284	3	224 370	24	384 054	64 541	-
2000b	55	4 880 832	4	228 601	*	*	*	-
2000a	70	5 699 545	11	747 919	*	*	*	-
1999	75	6 016 772	3	250 179	*	*	*	-

*Ikke tall

Melkeproduksjonen har siden 1997 vært organisert gjennom et omfordelingssystem der melkekvotene kan selges og kjøpes (Nordlund 2006). Kvoteordningen har som formål å tilpasse produksjonen til avsetningsmulighetene i markedet (Landbruksdepartementet 2003). Ved hjelp av denne ordningen har det skjedd en planmessig nasjonal reduksjon i melkeproduksjonen, før og etter tusenårsskiftet, styrt med kvoteordninger og kvotesalg. I 2000 ble det gjennomført en ekstraomgang med salg av melkekvoter. Siden 2002 har melkekvotene blitt fordelt mellom den statlige ordningen og det private markedet (Nordlund 2006). Tabell 5 viser salg og kjøp av melkekvoter i kommunen fra 1999 til 2005.

Trenden de siste årene er et netto større salg enn kjøp av melkekvoter i kommunen. Imidlertid er ønsket kvotekjøp atskillig høyere enn innvilget kvotekjøp. Tilsammen de siste seks årene har ca 1,5 millioner, eller 25 %, blitt solgt ut av kommunen. Kun en kommune i fylket ligger prosentmessig høyere. Antall melkeprodusenter har nesten blitt halvert i samme seks års periode (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a)).

Samdrifter har blitt en mer interessant driftsform de siste årene, og per 2005 var det 3 samdrifter i Randaberg (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a)).

3.3.4 Planteproduksjon

Det totale jordbruksarealet som var i drift i kommunen per 31.07.2004 var på 14 867 dekar, eller 59,5 %. Det drifta arealet har holdt seg rimelig stabilt siden 1969. Andel fulldyrka areal av totalt jordbruksareal har helt siden den tid ligget på omkring 90 %. Tabell 6 viser bruk av jordbruksarealene til ulike former for planteproduksjon.

Tabell 6: Oversikt over jordbruksareal i dekar og bruken av disse til planteproduksjon i Randaberg kommune for 1969 – 1999 (Kilde: Landbrukstellingene) og for 2000-2004 (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a) og Fylkesmannens landbruksavdeling). Alle tall er i dekar.

År	Total jordbruks areal	Av dette fulldyrka areal	Korn og oljevekster	Poteter	Grøntfôr, raigras, rotvekster	Grønnsaker på friland	Gras til høy, silo og beite
1969	15 785	14 186	1 510	1 896	1 054	340	9 013
1979	15 444	13 843	2 189	1 554	1 559	585	1 559
1989	15 335	13 955	2 560	1 490	1 872	635	7 040
1999	15 883	14 146	2 315	800	1 264	1 087	8 611
2000	14 722	13 845	2654	933	897	1394	9720
2002	15 764	13 679	2808	1089	518	1411	9524
2004	14 867	13 173	1973	1188	255	1704	9739

Kornproduksjonen (hvete, havre, bygg m.m) har arealmessig ligget godt over 2000 dekar de siste årene, med en topp i 2001 og 2002. Det er bygg som dominerer i kornproduksjonen (Kilde: Statens

Potetåker nedenfor Randbergfjellet. (Foto: Elin Valand)

landbruksforvaltning (a)). I 2004 var derimot arealet av kornproduksjonen mindre enn 2000 dekar. Fra 1991 til 2004 ble antall bruk med kornproduksjon mer enn halvert, mens kornarealet per bruk nesten fordoblet seg på samme tid (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling).

Potetproduksjonen er ikke så stor i Rogaland som i enkelte av østlandsfylkene, men årets første poteter til slottet kommer alltid fra Randaberg. Her høstes tidligpotetene, samtidig som andre landsdeler får

settepotetene i jorda (pers medd. Anne Grethe Bø Cazôn). Potetproduksjonen gikk litt ned i kommunen fra 1969 til 1989, men med en mer drastisk reduksjon fra 1989 til 1999 (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a)). Denne reduksjonen skyldtes problemer med "potetålen". Midt på 1990-tallet var 30-40 bruk i bygda smittet av potetål (Lindanger 1996). Siden 1999 har potetproduksjonen økt litt hvert år (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a)).

En stor del av grønnsakdyrkinga her i landet foregår i Rogaland, omkring ti prosent av det samla grønnsaksarealet ligger her. I 2004 var ca. 13% av den dyrka jorda i Randaberg nytta til grønnsaker.

Mye av grønnsakene dyrkes under åpen himmel. Ofte kommer de aller første tidliggrønnsakene fra Ryfylke og Jæren. Det blir dyrket mange ulike grønnsaker i kommunen; rosenkål, blomkål, brokkoli, kinakål, nepe, gulrot, kruspersille og isbergsalat for å nevne noen (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling). I 1999 dominerte grønnsakproduksjonen av blomkål, kinakål, kruspersille og isbergsalat (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling). Siden 1999 har grønnsakproduksjonen økt en del. I Randaberg er kruspersille en spesialproduksjon. Mer enn tre firedeler av den norske kruspersillen kommer herfra (pers medd. Anne Grethe Bø Cazôn).

Det dyrkes lite frukt og bær i kommunen. Noen få dekar blir brukt til jordbærproduksjon (Statistisk sentralbyrå 2001).

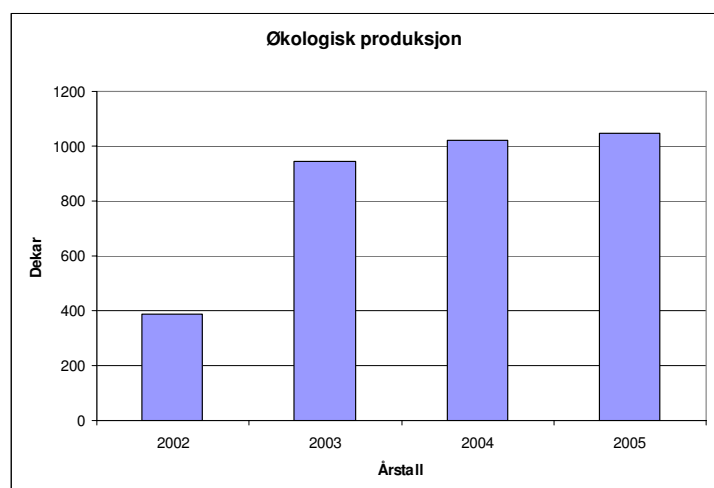
Veksthusarealet i kommunen har i lang tid ligget på mellom 11 500 -12 500 kvm. Hovedparten av arealet blir oppvarmet (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling). I 2005 ble det bygget to nye store veksthus og veksthusarealet økte fra 11 550 kvm (2004) til 17 280 kvm (pers medd. Morten Svanes).

Salatåker på Viste. (Foto: Elin Valand)

3.3.5 Økologisk landbruk

Det er satt et nasjonalt mål om 15 % økologisk produksjon innen 2015 (Røsnes 2006). Rogaland fylke med kun 0.6 % økologisk produksjon ligger dårligst an blant fylkene til å nå dette målet. Randaberg hadde i 2005 omkring 7 % økologisk dyrka areal (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a)).

Figur 3: Økologisk produksjon (daa) i Randaberg fra 2002 til 2005 (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling)

Økologisk produksjon i Randaberg ble startet opp i 2002. Siden 2003 har tre gårdbrukere drevet økologisk, og som

figur 3 viser, har arealet økt litt hvert år til og med 2005. Arealene er fordelt på grovforproduksjon, innmarksbeite, korn og litt grønnsaker/ poteter. I 2005 ble det søkt om produksjonstillegg for 41

melkekyr og 14 "annet storfe" (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a)). I 2006 ble antall økologiske bruk redusert til to og økologisk areal i kommunen vil derfor være redusert i forhold til 2005 (pers medd. Anne Grethe Bø Cazôn).

3.3.6 Tilleggsnæringer

I jordbrukstelingen i 1999 oppgav 57 driftsenheter at de hadde en eller annen form for tilleggsnæring. Her er inkludert utleie av jordbruksareal, våningshus eller driftsbygninger, leiekjøring og produksjon av juletre/pyntegrønt. Det er på dette tidspunktet ikke registrert noen form for camping, hytteutleie eller gårdsturisme. Det er derimot registrert at 5 driftsenheter driver med "andre tilleggsnæringer", en samlebetegnelse som omfatter både videre bearbeiding og salg av egenproduserte jordbruksprodukter og rideskole (Statistisk sentralbyrå 2001).

3.3.7 Driftsbygninger i landbruket

Det er stadig færre gamle bygninger som er i bruk, men det finnes fortsatt mange bygninger i bruk som er bygget før 1950 (tabell 7). Den totale grunnflaten på bygningene var i 1999 på 59 664 m².

Tabell 7: Alder på driftsbygninger i Randaberg kommune i 1989

	<i>1989</i>	<i>1999</i>
<i>Antall driftsbygninger totalt</i>	<i>370</i>	<i>265</i>
<i>Byggeår</i>		
<i>før 1950</i>	<i>140</i>	<i>101</i>
<i>1950-1969</i>	<i>45</i>	<i>48</i>
<i>1970-1989</i>	<i>34</i>	<i>91</i>
<i>1990-1999</i>	<i>-</i>	<i>25</i>

I 1999 var det 23 driftsbygninger med en flate på over 3000 m² som var helt eller delvis ikke i bruk.

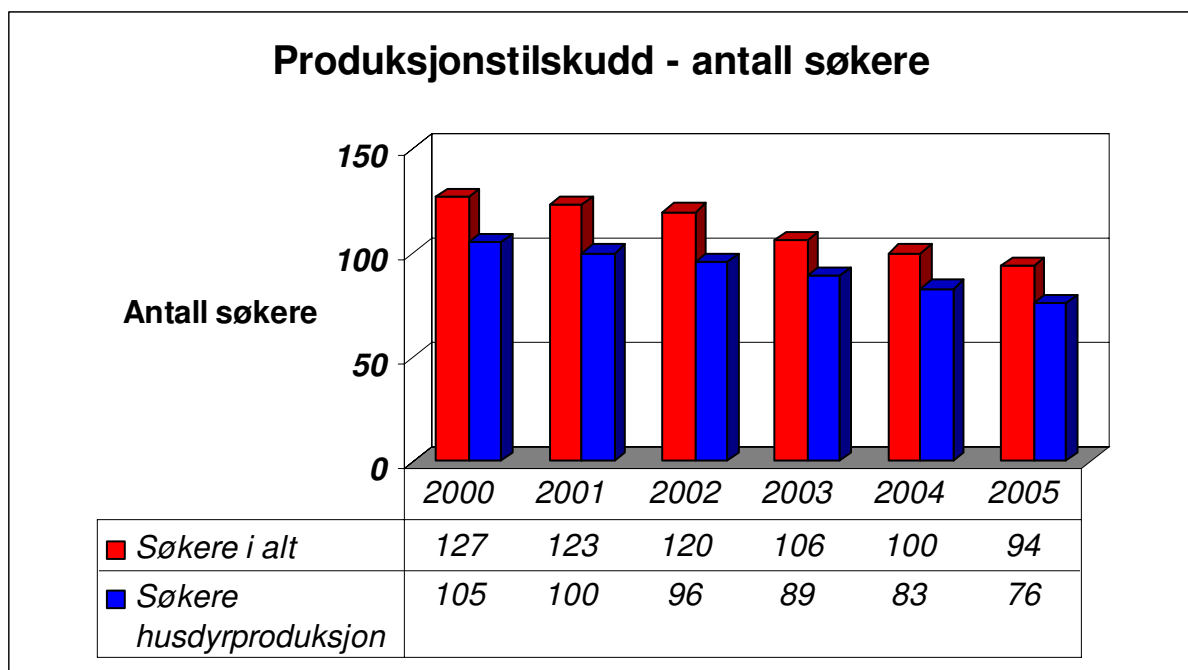
3.3.8 Verdiskapning og sysselsetting

Det ble lagt ned totalt 467 345 arbeidstimer i landbruket i 1999, noe som tilsvarer ca 150 årsverk. (1 årsverk = 1875 arbeidstimer). Med 143 bruk i drift, utgjør dette i gjennomsnitt 1,05 årsverk pr bruk. Det ble investert 9255 arbeidstimer i tilleggsnæringer, noe som tilsvarer ca 5 årsverk (Statistisk sentralbyrå 2001). Landbruket gir betydelige ringvirkninger i regionen i form av sysselsetting innen industri, transport, foredling, servicenæringer m.m i regionen. Disse årsverkene gir en avledet sysselsetting på ca. 225 årsverk ved å bruke en vanlig multiplikasjonsfaktor på 1,5. En må regne med at det har skjedd enn del endringer etter denne tid.

Produksjonstilskudd

Antall søkere til produksjonstilskudd har gått jevnt nedover de siste seks årene. Antall søkere med planteproduksjon ligger nær opptil totalt antall søkere, mens søkere med husdyrproduksjon ligger på ca. 80 % av totalt antall søkere (figur 4).

Utbetalt produksjonstilskudd i jordbruket utgjorde 9,85 mill. kr i 2005. I tillegg utbetales tilskudd til avløsning ved ferie, fritid og sjukdom. Dette utgjorde 2,26 mill. kr i 2005 (Kilde: Statens landbruksforvaltning).

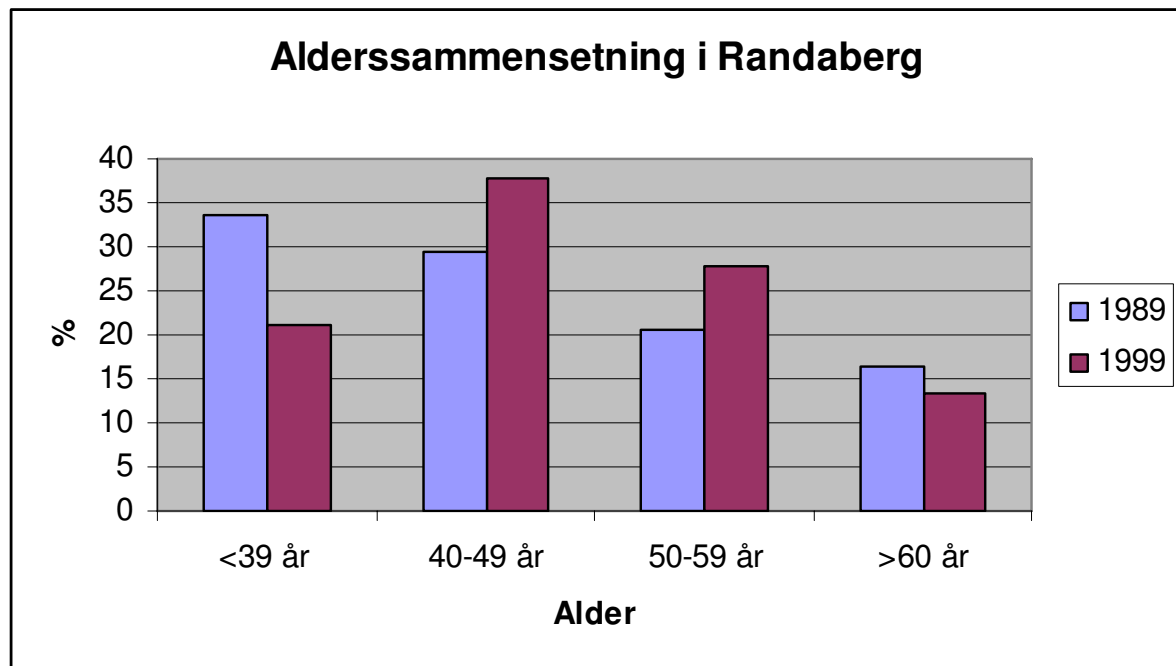

Figur 4: Søknader om produksjonstillegg, totalt og med husdyrproduksjon fra 2000-2005 (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a)).

3.2.9 Gårdbrukerne

Alder og kjønn

Bøndenes gjennomsnittsalder i Randaberg har økt fra 46,5 år i 1989 til 47,8 år i 1999. Mens gjennomsnittsalderen i kommunen har hatt en negativ trend, har den i fylket som helhet hatt en svak positiv trend for samme årstall; henholdsvis fra 48,0 til 47,4 år (Statistisk sentralbyrå 2001, Statistisk sentralbyrå 1991).

Figur 5: Alder på personlige eiere fordelt i prosent i årene 1989 og 1999 (Statistisk sentralbyrå 2001, Statistisk sentralbyrå 1991).

Det har i den nevnte tiårsperioden blitt merkbart færre unge bønder (<39 år) og flere bønder i gruppen 40-59 år. Gruppen med bønder eldre enn 60 år har derimot blitt redusert (figur 5).

Personlig bruker er den av brukerne som blir regnet som hovedansvarlig for drifta. I alt var det 17 personlige brukere som var kvinner i 1999. Dette gir en kvinneandel på 11,9 % i Randaberg mot 12,5 % i Rogaland (Statistisk sentralbyrå 2001).

Utdanning

Av de 269 personlige brukerne i Randaberg i 1999, her inkludert ektefelle/samboer, var det 68 brukere (ca. 25 %) som hadde en eller annen form for landbruksutdanning (tabell 8). Dette er en økning fra 1989 der 17,6 % hadde landbruksutdanning.

Tabell 8: Personlige brukere og ektefeller/samboere i alt, fordelt etter kjønn og type utdanning (Kilde: Statistisk sentralbyrå 2001).

<i>Utdanning</i>	Menn (ant.)	Kvinner (ant.)
<i>Uten landbruksutdanning</i>	85	116
<i>Grunnkurs, fagbrev mv.</i>	10	4
<i>Agronom/ tekniker/ høyere utdanning</i>	47	7
<i>Totalt</i>	142	127

Det er få kvinner som har landbruksutdannelse. Dette er naturlig, siden det er flest menn som er driver gården. Ektefellen/samboeren vil i de fleste tilfeller ha jobb utenom jordbruket, og ikke involvere seg mye i driften.

3.2.10 Verneområder og friområder

Jærstrendene landskapsvernområde i Randaberg strekker seg langs kyststripa fra Vistnes i sør til Tungenes i nord. Naturverdiene omfatter elementer som kysthei, strandberg, sandstrand, plante- og fuglefredning og geologisk kulturminne. Kulturverdiene omfatter elementer som Tungenes fyr og fyrmuseum, naust, eiendomsteiger, steingjerdestruktur, varde, Grøderøysa og krigsminner (Rogaland fylkeskommune 2004). Landskapsvernområdet er inndelt i ulike ferdselskategorier. Området på

T.v.: Kyststripen nedenfor Vistetunet.. T.h.:Tungenes fyr i Jæren landskapsvernområde. Foto: Elin Valand.

Børaunen er sårbart og skal derfor skjermes mot ferdsel. Det er kun tilrettelagt for ferdsel i enkelte deler av verneområdet (Rogaland fylkeskommune 2004). Friområdene ligger hovedsaklig i sentrumsområdet og ved kysten i sør og øst. Friområdene er godt tilrettelagt for ferdsel. I kommuneplanen (2003-2015) er 894 daa satt av til friområder, mens 257 daa er planlagt friområde. 1333 daa landareal er vernet som landskapsverneområde og er planlagt utvidet med ytterligere 217 daa (Kilde: Fylkesmannens landbruksavdeling). Verneområdet inneholder både naturminner, plantefredning og fuglefredning (Rogaland fylkeskommune 2004). Friområdene og verneområdet utgjør tilsammen 2701 daa eller ca. 11 % av totalarealet i kommunen.

4.0 Utfordringer for landbruket

4.1 Jordvern

Landbruket forvalter arealer som gir grunnlag for matproduksjon, skogproduksjon og miljøgoder i vår tid og for kommende generasjoner jf St. prp. nr. 8 (1992-93). Jordbruksarealene er ikke-fornybare ressurser og må derfor forvaltes med tanke på produksjon i framtiden. Sikring av produktive arealer mot nedbygging er en forutsetning for landbruksproduksjon på lang sikt. I motsatt fall kan en ukontrollert utbygging svekke landbrukets arealgrunnlag, vanskeliggjøre landbruksdrifta og skape konflikter med annen arealbruk. En hovedutfordring i arealforvaltningen er knyttet til at bosettingen i Norge ligger i tilknytning til jordbruksarealer i de beste klimasonene og med den beste jordbruksjorda. På grunn av at kun ca. 4 % av arealet er dyrkbart i Norge, og at nettopp disse arealene er blitt sterkt nedbygget i etterkrigstiden, er fulldyrka jord i dag en knapphetsressurs (Miljøverndepartementet 1997).

Randaberg med sine gode jordbruksarealer ligger i et pressområde for utbygging på grunn av nærheten til Stavanger, og det er derfor viktig å håndheve et strengt jordvern. Dyrka og dyrkbar jord har i utgangspunktet et sterkt vern i jordlova av 12. mai 1995. I St. meld nr 29 (1996-97) og St. meld. nr. 19

Utsikt mot Harestad fra Todnem. Bebyggelsen møter landbruket. Foto: Elin Valand

(1999-2000) tillegges jordvern stor vekt med særlig vekt på vern av den beste jorda. Det totale jordbruksarealet i kommunen har vært noenlunde stabilt i mange tiår. Dette skyldes at det finnes stadig færre brukbare arealer som kan dyrkes opp, samtidig som ny infrastruktur og boligbygging krever plass. Arealkonflikter mellom jordbruks- og utbyggingsinteresser må derfor påberegnes ut fra de ulike ønskene om utnytting av jordbruksarealene. Ved avveining

mellom jordvernhensyn og utbyggingsbehov, må produksjonspotensialet til det aktuelle arealet vektlegges. Arealets biologiske produksjonspotensiale må bety mer enn dets nåværende tilstand (Miljøverndepartementet 1997). Samtidig vil også behovet for utvikling av Randaberg som et funksjonelt og levedyktig tettsted ha betydning.

For jordbruket er det viktig at det finnes større sammenhengende jordbruksarealer, med minst mulig "lappeteppe" av dyrka jord og bebyggelse. For å unngå oppstyking og fragmentering av landbruksområdene, kan det i disse områdene i henhold til kommuneplanen ikke etableres bebyggelse eller anlegg som ikke har tilknytning til landbruksdrifta. Fylkesdelplan for langsiktig byutvikling på Jæren (2000) legger opp til at verdifulle landbruksområder skal bevares mest mulig sammenhengende. Planen tar sikte på å styre en større del av utbyggingen mot de mindre verdifulle jordbruksarealene. Ved fremtidig arealdisponering skal det legges særlig vekt på fortetting innenfor eksisterende byggesoner og gjenbruk av arealer. På denne måten kan kommunen unngå å bygge ned unødige jordbruksarealer. Ved å satse på fortetting, vil nye husstander også kunne betjenes av eksisterende kollektivtransportsystem (Rogaland fylkeskommune 2000). Samlede utbyggingsstrategier er viktige for å skape klare og langsiktige grenser mellom bebyggelse og landbruks-, natur- og friluftsområder. Fylkesdelplanen for langsiktig byutvikling på Jæren peker på landbruksområder som en ser for seg bør bli frigitt for utbygging innenfor en 40-årsperiode, og på kjerneområder for landbruk (Rogaland fylkeskommune 2000). Utbyggingsgrensene for denne 40-årsperioden er tatt inn i kommuneplanen. Med "kjerneområde landbruk" menes de arealene i kommunen som er viktige for matproduksjon og opprettholdelse av jordbrukets kulturlandskap (Landbruks- og matdepartementet 2005).

Erfaringsmessig har innføring av langsiktige arealgrenser ført til at kommunen lettere oppnår respekt og forståelse for enkeltavgjørelser. Dessuten vil saksbehandlingen bli mindre ressurskrevende. I tillegg vil det gi større forutsigbarhet i forhold til innbyggere, grunneiere, utbyggere og regionale myndigheter (Landbruks- og matdepartementet 2005). Klare grenser vil muligens gjøre det lettere for passive jordeiere som ligger i kjerneområdet for landbruk å foreta en bruksrasjonalisering, i stedet for å sitte på eiendommen i håp om at den skal bli brukt til utbyggingsformål.

4.2 Bosetting og drift

4.2.1 Bo- og driveplikt

I Norge kreves konsesjon for erverv av landbrukseiendommer over 100 dekar totalt eller med over 20 dekar fulldyrka jord. De fleste erverv skjer innen familien. Eiendomserverv innen nær familie er unntatt konsesjonsplikt, da med vilkår om at en ny eier må bosette seg på gården og drive den i minst 5 år. En kan også oppfylle driveplikten gjennom bortleie av jorda i 10 år. Vilkår om bo- og driveplikt er også vanlig i søknader om konsesjon. Disse reglene har til hensikt å sikre at landbrukseiendommer av en viss størrelse i størst mulig grad eies og bebos av brukeren, at jordbruksareal holdes i hevd, samt opprettholde bosettingen i kommunen. Kommunen har

mulighet til å gi fritak fra bo- og driveplikt, med unntak for eiendommer som er ervervet ved odelsløsning. Ved fritak skal følgende vektlegges; erververens tilknytning til eiendommen, livssituasjonen, bruksstørrelsen, avkastningsevnen og husforholdene på bruket.

I Randaberg kommune er det ikke fraflyttingsproblemer i noen del av kommunen, og bosettingshensynet har ikke noen selvstendig betydning. Streng håndheving av boplikten kan likevel ha betydning for landbruket ved å redusere antallet passive jordeiere i kommunen og motvirke etablering av eierforhold som er uheldige for fremtidig drift.

4.2.2 Omdisponeringer av jordbruksarealer etter jordloven

Søknader om omdisponering etter jordloven gjelder som regel mindre arealer. Det kan være aktuelt å omdisponere jordbruksareal til blant annet bygging av skole, barnehage, kårbolig, nytt boligfelt, idrettsplass m.m. Det skal en god del til for å kunne gi samtykke til omdisponering etter jordloven. Bakgrunnen for dette er behovet for å bevare mest mulig jordbruksareal med tanke på fremtidig matproduksjon (se punkt 4.1). De siste årene er det registrert årlige omdisponeringer på 20 000 dekar dyrka og dyrkbart jordbruksareal. Landbruks- og matdepartementet har som mål om å halvere den årlige omdisponeringen av dyrka jord, innen 2010 (Landbruks- og matdepartementet 2004). Generelt bør omdisponeringer kun skje som følge av en kommunal plan, fordi det da blir foretatt en bredere vurdering av kommunens arealbehov på lang sikt.

Omdisponering av areal til ekstra bolighus på landbrukseiendommer

På landbrukseiendommer kan det iblant være behov for et ekstra bolighus (kårbolig) i forbindelse med generasjonsskifte. Begrunnelsen gis i at dette skal bidra til å sikre kontinuerlig og forsvarlig drift i forbindelse med overgangen fra en generasjon til neste.

Flere kriterier må oppfylles for at det skal kunne gis tillatelse til omdisponering av areal til kårbolig. Bruket må ha en viss størrelse og produksjon for at det skal være nødvendig at begge generasjoner bor på bruket samtidig. Husdyrhold krever tilsyn flere ganger i døgnet, noe som i særlige tilfeller kan tilsi behov for flere generasjoner. Behovet for å oppføre en kårbolig vil trolig være liten på eiendommer uten husdyrproduksjon eller på mindre eiendommer. Svært mange av brukene i Randaberg er små, og økt bruk av maskiner har også redusert behovet for menneskelig arbeidskraft i landbruket betraktelig.

Det er viktig at oppføring av hus nr. 2 på gårdsbruk bygges på en realistisk vurdering av brukets fremtidige behov og ikke kun på dagens behov. I motsatt fall vil man muligens seinere bli møtt med en søknad om fradeling av kårboligen. I Randaberg er det oppført hus nr. 2 på 73 % av

landbrukseiendommene i kommunen (Kilde: Randaberg kommune). Fradelinger av boligeiendommer fra landbrukseiendommer i tidligere år, samt en (ønsket) rasjonaliseringsprosess de siste årene, har gitt seg utslag i forholdsvis mange bolighus i LNF-områdene. Det står i dag igjen ca. 50 eiendommer, eller 22 %, som kun har ett hus, og som potensielt kan søke om hus nr. 2. Av disse er ca. halvparten bortleid per 2005 (Kilde: Randaberg kommune), noe som tilsier at behovet for et nytt hus på gården i fremtiden er lite.

Å bygge hus nr. 2 på gården kan virke positivt for dagens gårdeiere, men kan skape problemer for seinere generasjoner. En økning av eiendommens verdi uten at det øker inntektsgrunnlaget kan bli en utfordring ved neste generasjonsskifte. Det er viktig å ha et langsiktig fokus når byggetillatelse gis for å unngå en unødig nedbygging av dyrka mark, men også for å unngå problemer for seinere generasjoner. Bygging av et nytt hus er en stor investering hvor gårdbrukeren ikke får tilbake verdien ved et eventuelt salg av gården (pers medd. Anne Grethe Bø Cazôn). Bygningene på gården er ikke fritt omsettelige objekter som vanlige bolighus, siden fradeling ikke tillates i LNF-områdene utenom ved salg av jorda (se punkt 4.2.4). Hus nr. 2 bør derfor kun tillates dersom det er nødvendig for driften av eiendommen.

Flere av kårboligene som har blitt bygget tidligere er blitt plassert tildels i utkanten av gården, et stykke fra eksisterende bygningsmasse/tun (pers medd. Anne Grethe Bø Cazôn). En slik utvikling er ikke ønskelig da dette fører til en større fragmentering av jordbruksarealer enn nødvendig. I fremtiden må eventuelle nye kårboliger plasseres nærmest mulig eksisterende bygningsmasse/tun på gården og i minst mulig grad legges på dyrka mark.

Rettslige rammer

Oppføring av bolig nr. 2 på gårdsbruk krever i tillegg til vanlig byggesaksbehandling etter plan- og bygningsloven også tillatelse til omdisponering av dyrka eller dyrkbar mark etter jordlovens § 9.

Oppsummering

1. Søknader om oppføring av hus nr. 2, skal behandles strengt i henhold til jordlov og plan- og bygningslov. I hver enkelt søknad skal det foretas en konkret vurdering av behovet for to generasjoner boende på bruket ut fra brukets størrelse og produksjon med vekt på langsiktige behov.

2. Ved tillatelse til bygging av hus nr. 2, må huset plasseres i tilknytning til eksisterende tun, på hensiktsmessig sted i forhold til drift og infrastruktur og i minst mulig grad legges på dyrka eller dyrkbar mark.

4.2.3 Bruksendringer av driftsbygninger

Endra driftsopplegg eller bortleie av jordbruksareal kan føre til at driftsbygninger blir stående ubrukte. Ved bruksrasjonaliseringer, der jordbruksarealet blir solgt som tilleggsjord, vil det ofte stå igjen driftsbygninger som eierne kan ønske å bruke til annet enn tradisjonell landbruksdrift. Det må i så fall søkes om bruksendring av bygningen. Ved etablering av tilleggsnæringer på aktive gårdsbruk kan det også være aktuelt å søke om bruksendring.

I Randaberg er husdyrmengden synkende, slik at mange fjøs står tomme. Bruksrasjonaliseringer har det også blitt flere av. Driftsbygningene følger vanligvis med boligen og ikke jorda som selges. Det finnes derfor i kommunen en del driftsbygninger i varierende stand, som ikke lenger brukes til landbruksformål. Flere ønsker å utnytte disse bygningene til andre ting enn det de i utgangspunktet er godkjent for. Dette reiser ulike problemstillinger.

Da driftsbygningene i sin tid ble tillatt oppført, var de gjenstand for en forenklet behandling (melding) etter plan- og bygningsloven. Forutsetningen for tillatelsen var at de skulle nyttes til jordbruksproduksjon som en del av en større driftsenhet, og de har derfor ikke vært gjennom en ordinær byggesaksbehandling. Vurderingene knyttet til lokalisering på eiendommen, trafikk/tilkomst og avløpsforhold bygget på denne forutsetningen. Hvis slike bygninger tas i bruk til annen virksomhet enn opprinnelig påtenkt, vil ikke lenger forutsetningen for tillatelsen være tilstede.

Nye virksomheter i LNF-områdene må ikke kunne komme i konflikt med landbruksinteressene. Både kortsiktige og langsiktige mulige konsekvenser må vurderes. Virksomheter kan oppleves som problematiske i landbruksområdene hvis de forårsaker økt trafikk og aktivitet som ikke er forenlig med landbruksaktiviteter. Dette kan for eksempel være økt trafikk av publikum/kunder som ikke har tilknytning til landbruket, mange ansatte som bor på området, utendørs lagring av utstyr som bryter de estetiske linjene i kulturlandskapet eller økt forurensning.

Nærings- og industrivirksomhet er ikke forenlig med formålet for LNF-områdene og vil derfor ikke tillates. Slike virksomheter henvises til næringsarealer som er avsatt i kommuneplanen. Aktiviteter som har sammenheng med gården som produsent av varer og tjenester, basert på lokale og stedbundne ressurser, oppleves vanligvis ikke som en belastning, hverken for omgivelsene eller for

kulturlandskapet som helhet. Som eksempler kan nevnes: gårdsmatutsalg, grønn omsorg-/inn på tunet aktiviteter, brukskunst, mindre gårdsverksted med mer. Slike virksomheter kan kommunen derimot oppfordre og hjelpe gårdbrukere til å starte opp.

Noen virksomheter kan være akseptable i landbruksområdene så lenge de er små, men vil kunne oppfattes som industrivirksomhet hvis drifta utvides. I slike tilfeller kan virksomheter som starter opp som en tillegg til gårdsdrifta etableres i eksisterende driftsbygninger, for så å flytte til et regulert nærings-/indusstriområde når bedriften har størrelse og økonomi til å utvide. Maksimal tillatt driftsstørrelse på slike virksomheter bør derfor avklares når dispensasjonen gis.

Annen virksomhet som ikke har direkte med gårdsdrift å gjøre, men som har en lavere konfliktgrad med jordbruksdrifta, kan vurderes tillatt. Dette kan for eksempel være forskjellige former for innendørs lagring av utstyr. Men det er uansett flere kriterier som må vurderes før en dispensasjon kan gis. Endret aktivitet kan forårsake et økt behov for bedre offentlig infrastruktur. Dette kan for eksempel være ulike trafiksikringstiltak som utbedringer av rundkjøringer, vegkryss, fortau, offentlig kloakkanlegg o.l. I landbruksområder er infrastrukturen planlagt og dimensjonert ut fra aktivitetene som foregår i tilknytning til gårdsdrift. Andre typer virksomheter kan oppleve nåværende infrastruktur som utilfredsstillende og ikke godt nok utbygd til formålet. Hvis en ny virksomhet vil kreve offentlige investeringer, så vel som beslaglegge ytterligere jordbruksjord, bør dispensasjon til omdisponering av bygning ikke gis.

Rettslige rammer

Ved omdisponering av driftsbygning til annet enn landbruk kreves det dispensasjon fra kommuneplanen etter plan og bygningslovens § 7.

Oppsummering

1. Nærings- og industrivirksomhet tillates ikke i LNF-områdene.
2. Omdisponering til aktiviteter som har sammenheng med gården som produsent av varer og tjenester, basert på lokale og stedbundne ressurser, tillates i utgangspunktet.
3. Dersom forholdene ligger til rette for det, kan det unntaksvis gis tillatelse til at eksisterende ubrukte driftsbygninger i landbruksområder kan nyttes til annet enn landbruksproduksjon.

4.2.4 Fradelinger i LNF-områdene

Om fradelinger generelt

Randabergs nærhet til arbeidsplasser og bysentrene Stavanger og Sandnes, samt kommunens begrensede utstrekning i areal, gir utslag i at hele kommunen er attraktiv som boplass. Kommunen har en netto tilflytningsstrøm, og selv om de fleste innflytterne ikke har en tilknytning til landbruksdrifta, er det mange som ser på landbruksområdene som attraktive bo-områder. I Randaberg er det derfor interesse for fradelinger fra landbrukseiendommer, enten det gjelder fradeling av areal til nye tomter, eller fradeling av hus allerede tilknyttet eiendommen. Over 70 % av landbrukseiendommene har to bolighus. Begrunnelsen for oppføring av to bolighus har vært behovet for å ha to generasjoner boende på bruket i forbindelse med generasjonsskifte.

Bolighusene har en verdi, og en fradeling vil svekke ressursgrunnlaget på bruket. Boligens betydning for driftsgrunnlaget i et langsiktig perspektiv må derfor vurderes nøye ved søknader om fradeling. Behovet for en kårbolig kan melde seg igjen ved seinere generasjonsskifter. Dette vil legge ytterligere press på arealer og ressurser på bruket og vil derfor stride mot jordlovens intensjoner. I tillegg vil slike enkeltfradelinger være problematiske fordi mange spredt fritt omsettelige boligeiendommer i landbruksområder kan føre til konflikter med landbruksproduksjonen. Dette kan oppstå hvis den fradelte eiendommen senere selges og tas i bruk av noen uten tilknytning til det opprinnelige gårdsbruket, og som ikke er klar over hva det innebærer å bo i et landbruksområde med til dels mye støy og lukt. Fradelinger vil også gi en større fragmentering av landbruksområdene og forringe kvaliteten på kulturlandskapet med bolighus som ikke har tilknytning til jordbruket. Slike fradelinger vil også stride mot kommunens politikk med fortetting i eksisterende boligområder og 40-års grensen for boligbygging. Spredt boligbygging gir også utfordringer knyttet til infrastruktur, transport, nærhet til kommunesenter og trygg skoleveg. Fradelinger av hus fra gårdsbruk av eksisterende boliger eller av jord til nye tomter, er på dette grunnlag ikke ønskelig.

Fradeling med vilkår om salg av jorda (Bruksrasjonalisering)

De fleste brukene i Randaberg er små, og de aktive gårdene har derfor behov for tilleggsjord for å kunne drive tilfredsstillende. Høy leiejordandel og kortsiktige og/eller muntlige avtaler gir en uforutsigbar og ustabil situasjon for de aktive brukene. Dette kan gjøre det vanskelig for bøndene med hensyn til nye investeringer og å kunne utvikle bruket i et langsiktig perspektiv.

Alternativet til å leie er å få kjøpt jord fra andre bruk som ikke er i drift. Dette vil kunne skape en mer stabil og sikker situasjon for de som vil satse på landbruket. Fradelinger av eksisterende boligmasse på

bruket, mot at jorda selges som tilleggsjord til et annet bruk, kan være en mulighet. Ulempen med slike fradelinger er at det etableres en eller to fritt omsettelige boligeiendommer i et landbruksområde. Den samfunnsmessige gevinsten som oppnås ved å danne mer robuste driftsenheter, sees derimot som større enn ulempen med rasjonaliseringen.

Bruksrasjonalisering har vært en ønsket prosess i kommunen. Fra 1990 til 2005 har det i gjennomsnitt foregått 2 bruksrasjonaliseringer hvert år, men med størst økning de siste 5 årene (Kilde: Randaberg kommune). En slik praksis har blitt sett på som et viktig virkemiddel for å stimulere til salg av jord fra bruk som ikke lenger drives aktivt. Fordelen for selgeren er at han kan få frigitt huset/husene på gården til fritt omsettelige boligeiendommer. Fordelen for kommunen er at flere gårder blir større og dermed bedre rustet til å møte utfordringene i det moderne landbruket.

For at en rasjonaliseringsprosess skal skje, må både noen ønske å selge og noen ha økonomi til å kjøpe. Det kan være flere årsaker til at passive gårdbrukere ikke ønsker å selge. Hvis eieren har en forventning om at eiendommen en gang i fremtiden vil kunne selges som bolig- eller næringsareal, vil viljen til å selge naturlig nok være lav. Eierne vil da tjene på å vente.

Generasjonsskifter der neste generasjon er usikre på om de ønsker å fortsette, bringer ofte opp spørsmålet om salg av jord. Dersom et bruk ikke er i aktiv drift, og neste generasjon har besluttet at de ikke selv vil drive landbrukseiendommen, kan en løsning være å få fradelt husene mot å selge jorda til et annet bruk. De følelsesmessige aspektene ved et salg må ikke ignoreres. Eierne av landbrukseiendommer kan holde på gården av sentimentale grunner. Familien har kanskje bodd på gården i mange generasjoner og det å ta steget å selge arvegodset kan være tungt. I en bynær kommune som Randaberg oppleves også en landbrukseiendom å ha stor verdi som boplass. Hvis fordelene med å selge ikke er klare, kan det være lettere å fortsette med å leie bort jorda.

Ved en bruksrasjonalisering må også størrelsen på tunparsellen vurderes nøye. Den kan ikke inkludere jordbruksareal eller annet areal som det seinere kan bli press på for å bruke til andre formål, f.eks flere boliger. For tunparseller som fradeles i rasjonaliseringssaker er prinsippet at gårdbrukeren får fradelt bolighus, opparbeidet hage og eventuelt driftsbygninger som ligger helt inntil tunet der det er ønskelig at eierne av boligen har kontroll med aktiviteten i driftsbygningen.

Tilleggsjord som blir lagt ut til salg ved gjennomføring av bruksrasjonalisering kan i utgangspunktet bli kjøpt opp av alle. Dette kan medføre at noen driftsenheter i sin ytterste konsekvens blir spredd over hele kommunen, og gi lite hensiktsmessige bruksstrukturer. For å unngå at dårlige driftsmessige løsninger oppstår bør kommunen i slike tilfeller avslå søknader om konsesjon. Oppkjøp av tilleggsjord fra naboeiendommer foretrekkes for å unngå en slik utvikling. Dersom det i etterkant oppdages at

uheldige bruksstrukturer har oppstått, bør kommunen arbeide for at det blir gjennomført et jordskifte for å oppnå en mer effektiv utnytting av eiendommene.

Rettslige rammer

Fradeling av eksisterende bolighus fra gårdsbruk krever både dispensasjon fra kommuneplan/reguleringsplan, etter plan- og bygningslovens § 7, og delingssamtykke etter jordlovens § 12. Søknader skal undergis en selvstendig behandling etter begge lovverk.

Plan- og bygningsloven §7

Dispensasjon kan gis når særlige grunner foreligger. Det må foreligge spesifiserte, klare grunner som er av en slik tyngde at de kan slå igjennom overfor de hensyn planen er ment å ivareta.

Jordloven §12

Delingssamtykke kan gis dersom;

- 1) samfunnsinteresser av stor vekt taler for det.
- 2) deling er forsvarlig utfra hensynet til den avkastningen eiendommen kan gi.

Det skal ellers tas hensyn til;

- om deling forårsaker drifts- og miljømessige ulemper for landbruket i området
- godkjente planer etter plan- og bygningsloven
- kulturlandskapet

I saker som gjelder fradeling av tun og salg av jord som tilleggsjord vil man ofte kunne finne at samfunnsinteresser av stor vekt foreligger ifølge vilkår 1). I alle andre saker vil man normalt måtte vurdere delingsspørsmålet i forhold til vilkår 2).

Konsesjonsloven §9

Den som kjøper tilleggsjord må søke konsesjon for dette ervervet. Siden forkjøpsretten i konsesjonsloven ble opphevet av Stortinget i mai 2001, er det nå opp til selger hvem han vil selge jorda til. Kommunen har allikevel mulighet til å regulere omsetningen av landbruksjord gjennom konsesjonloven. Loven gir adgang til å innvilge konsesjon, gi konsesjon på bestemte vilkår eller avslå. Hvis kommunen for eksempel mener at kjøpet vil føre til en liten hensiktsmessig bruksstruktur, eller gir dårlige driftsmessige løsninger, kan søknaden avslås. Selgeren kan da velge å selge til andre eller å trekke tilbake salget.

Jordskifteloven §2

Loven gir anledning til at gårdbrukere kan bytte grunn ved jordskifte for å få til en bedre utnytting av landbrukseiendommene. Forutsetningen for at jordskifte kan brukes, er at nytten for den enkelte eiendom er større enn kostnadene og ulempene.

Oppsummering

1. Innenfor langsiktig grense for landbruk vil kommunen prioritere sikring av jordarealene for matproduksjon. Dette innebærer en restriktiv holdning til fradelinger av enkeltboliger eller tomter i LNF-områder, for å unngå fragmentering av landbruksområdene og konflikter med annen arealbruk. Slik kan kommunen sikre sammenhengende landbruksområder innenfor kjerneområdet for landbruk.
2. Randaberg kommune ønsker å stimulere til salg av jord fra passive bruk gjennom å tillate fradeling av boligen(e) på bruket på vilkår av at hele jorda selges som tilleggsjord. Slik vil andelen leiejord bli redusert og de aktive brukene i landbruket vil fremstå som mer robuste og livskraftige. Dette oppveier for de ulempene som følger av at man etablerer en eller to fritt omsettelige boligeiendommer i et landbruksområde.
3. For tunparsellene som fradeles i rasjonaliseringssaker er prinsippet at man får fradelt bolighus, opparbeidet hage og eventuelt driftsbygninger som ligger helt inntil tunet og hvor det er ønskelig at eierne av boligen har kontroll med aktiviteten i driftsbygningen.
4. Bruksrasjonaliseringer som medfører lite hensiktsmessige bruksstrukturer eller dårlige driftsmessige løsninger skal unngås.

4.3 Produksjoner og næringer**4.3.1 Melkeproduksjon og melkekvoter**

Melkeproduksjon og kjøttproduksjon av storfe står for 50 % av verdiskapningen i jordbruket, og melkeproduksjonen regnes som den viktigste enkeltproduksjonen i jordbruket (Landbruksdepartementet 1999). Melkekvotene har de siste årene, som i mange andre kommuner i fylket, blitt redusert mye i Randaberg. Fra 1999 til 2005 ble ca. 1,5 millioner liter (ca. 25%) av melkekvoten solgt ut av kommunen og antall produsenter ble omtrent halvert. Denne utviklingen er bekymringsfull.

Det er trolig et sammensatt svar på hvorfor så mange bønder selger melkekvotene sine. Ifølge en undersøkelse utført av Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) i Vestfold, Østfold og Akershus, var de tre viktigste årsakene; for dårlig inntjening, lite fritid og forventningene om framtidige rammevilkår (Holien 2002). Det økonomiske betydde mest for de yngste. Andre medvirkende årsaker var problemer med rekruttering, kvoteprisen, behovet for nye investeringer, enkelt å finne seg jobb utenom jordbruket og faglige eller produksjonsmessige forhold (Holien 2002).

Kyr på beite på Tungenes. (Foto: Elin Valand)

Selv om denne undersøkelsen gjaldt en annen landsdel, har resultatene sannsynligvis stor overførselsverdi til forholdene i Randaberg.

Økonomiske forhold vil mest sannsynlig være avgjørende for om gårdbrukere ønsker å satse på melkeproduksjon i framtida. Å skaffe seg en stor nok melkekvote, vil for mange være viktig for å klare seg som melkebonde. Dette kan være en utfordring i og med at melkeprisen på det private marked,

som har 60% av kvotene, er mye høyere enn prisen på de statlige melkekvotene (Landbruksdepartementet 2003). De som har økonomi til det, har mulighet til å øke kvoten raskt på det private markedet. Ønsket kvotesalg er mye høyere enn innvilget kvotekjøp i kommunen. Et begrenset kvotekjøp på det private markedet i Randaberg kan muligens reflektere at mange ikke har økonomi til å konkurrere på melkebørsen.

Økologisk melkeproduksjon kan gi økte inntektsmuligheter for bøndene. Økologisk melk premieres nemlig av TINE Meierier med en høyere literpris, samt at forbrukerne etterspør økologiske produkter i sterkere grad enn før (se punkt 4.3.2). Kommunen bør derfor oppfordre bøndene til å legge om til økologisk melkeproduksjon. En større satsing på foredling av melk kan være en annen mulighet for større inntjening. Spesialprodukter med lokal tilknytning har vist seg å ha stort potensiale der dette er blitt satset på.

Ferie og fritid har blitt viktigere i landbruksnæringen de siste årene, og spesielt for de yngre brukerne (Holien 2002). For de som driver med melkeproduksjon er dette kanskje særlig en mangelvare. Mer

fritid og ferie bør kunne dekkes inn ved å få i stand en avløserordning som fungerer bra, i tillegg til at landbruksvikarstillingen må opprettholdes. Slik vil bøndene få en større sikkerhet og fleksibilitet i hverdagen, og med en slik sikkerhet i bakhånd vil det kanskje også være lettere for yngre bønder å satse på melkeproduksjon.

4.3.2 Økologisk landbruk

I økologisk landbruk er målet et agro-økosystem i god balanse, der systemet baseres mest mulig på lokale og fornybare ressurser (Røsnes 2006). Økologisk landbruk er gjennom sine miljøvennlige driftsmetoder, som variert vekstskifte, resirkulering av næringsstoffer og uten bruk av plantevernmidler, et viktig bidrag til å gjøre det norske landbruket økologisk bærekraftig. Økologisk landbruk bidrar til trygghet og valgmuligheter for forbrukerne og utvidede inntektsmuligheter for bøndene (Landbruksdepartementet 1999). Det tilstrebes en balanse mellom dyretall og areal, slik at gården mest mulig er selvforsynt (Røsnes 2006). Økologisk drift har også gjennom kunnskapsutviklingen innen miljøvennlige driftsmetoder, stor overføringsverdi til landbruket generelt (Landbruksdepartementet 1999).

Viktige målsetninger for økologisk landbruk: (Mattilsynet 2006)

- ”Produsere matvarer med høy kvalitet, i tilstrekkelige mengder og rettferdig fordelt.
- Forvalte naturressursene slik at skadelige virkninger på miljøet unngås, og dermed sikre jordens fruktbarhet på lang sikt.
- Sikre genetisk mangfold og artsrikdom.
- Skape et miljø som tilgodeser husdyrenes naturlige atferd og behov.
- Sikre mest mulig resirkulering av næringsstoffer.
- Understøtte god kontakt mellom landbruket og samfunnet ellers.
- Arbeide for at økologisk landbruk skal gi grunnlag for en trygg økonomi for utøverne.”

Norge har som målsetting å oppnå 15 % økologisk produksjon og forbruk innen 2015 (Mattilsynet 2006). I Norge var 3,4 % av arealet lagt om til økologisk areal i 2005, mens økologisk areal i Rogaland har ligget stabilt på 0,6 % siden 2001 (Røsnes 2006). Dette sender fylket helt på bunn i fylkesstatistikken. I Randaberg har det de siste årene vært 3 bruk som har drevet økologisk, og i 2005 var ca. 7 % av arealet økologisk dyrket (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a)). Etter at det ene bruket kuttet økologisk drift i 2006, står Randaberg igjen med to gårdsbruk som er godkjent for økologisk produksjon (pers medd. Anne Grethe Bø Cazôn). Randaberg ligger altså over fylkesgjennomsnittet, men det er nødvendig for større satsing på økologisk produksjon for å få i stand et aktivt faglig miljø og for at kommunen skal nærme seg den nasjonale målsettingen. Randaberg burde med bra klimatiske forhold og bra jordsmonn ha et godt utgangspunkt for økologisk drift.

Forbrukerne etterspør miljøvennlig og økologisk produsert mat, og etterspørselen ser ikke ut til å bremse opp, snarere tvert imot. I det norske markedet er det underskudd på økologisk produsert mat, og det er i bøndenes egeninteresse å svare på den økte etterspørselen etter økologisk mat. Hvis norske bønder ikke produserer nok til å dekke etterspørselen blir alternativet økt import. Kommunen har en stor utfordring i å øke kunnskap og interesse for økologisk drift. Interesserte bønder i kommunen bør gå sammen for å starte opp økologisk produksjon. Slik vil de stå sterkere både økonomisk, faglig og sosialt. Økologisk melkeproduksjon er absolutt et godt alternativ til vanlig melkeproduksjon, men også andre råvarer innen plante- og husdyrproduksjon har potensiale.

4.4 Tilleggs- og spesialnæringer

Det er et mål å styrke det etablerte landbruket på best mulig måte i tida framover. Samtidig er det et mål å legge til rette for og være med på å utvikle nye næringer knyttet til landbruket i kommunen. Tilleggsnæringer i forskjellige varianter har nok eksistert i lange tider, men det er først de seinere år det har vært fokus på mulighetene og nødvendigheten av tilleggsinntekter til de tradisjonelle produktene. Det er mange andre sider ved landbruket enn de rent produksjonsmessige. Landbruket forvalter miljøverdier og kulturverdier av stor samfunnsmessig betydning. Utvikling av tilleggsnæringer skjer i stor grad på disse områdene.

4.4.1 Videreforedling av landbruksprodukter

Det finnes mange ledige ressurser som kan utnyttes bedre i landbruket. For å drive med tilfredsstillende overskudd i jordbruket i dag, vil det ofte være nødvendig å drive stort, ha flere bein å stå på, eller tenke utradisjonelt. Etablering av ny virksomhet og videreutvikling av tradisjonell landbruksproduksjon er nødvendig for å opprettholde sysselsetting og skape lokal verdiskaping (Landbruksdepartementet 1999). Det kan dreie seg om å få i gang større produksjon av matvarer det produseres lite av i kommunen fra før av, f.eks. honning, bær og drivhusproduksjon eller videreforedling av råvarer med gartneri, ysteri og potetpakkeri som noen eksempler. En initiativrik bonde kan komme langt med en god ide og en produksjonsstrategi.

Mesteparten av husdyrproduktene blir vanligvis solgt som råvarer uten noen form for foredling. Samtidig er prisene på landbruksprodukter stadig under press fra forbrukerne og foredlingsleddene. Ved å foredle egne produkter fra råvarene vil fortjenesten og vederlaget for eget arbeid øke. Utfordringen ligger i å utvikle kvalitetsprodukt som målgruppen ikke har problemer med å betale litt

ekstra for. Kvalitetsvarer kan selges direkte fra gårdsbruk til forbruker eller gjennom avtaler til hoteller og restauranter.

Storstilt salatproduksjon i drivhus på Todnem. (Foto: Anne Grethe Bø Cazôn)

Landbruket har arealer, bygninger, dyr og kompetanse som byr på store muligheter. Det er også interessant å utvikle et bredere tilbud for reiselivet i kommunen, slik som overnattingstilbud, gårdsferie og besøksgårder. I denne sammenhengen er det naturlig å forsøke å utvikle direktesalg av produkter fra gårdene.

Verdiskapningsprogrammet for matproduksjon som ble startet opp i 2001, har som målsetning å øke produksjon, omsetning og forbruk av spesialiserte matvarer. Gjennom dette prosjektet er det mulig å få midler fra Innovasjon Norge for de som har en god idé til utvikling av matprodukter. Kommunen kan her være behjelpelig med informasjon og rettleiding til søknader om økonomiske midler. Ved etablering av gårdsmatprodukter kan også organisasjonen *Norsk Gardsmat* være en viktig støttespiller for næringen gjennom råd og veiledning.

Ved utvikling av tilleggsnæringer på gårdsbruk er det ofte nødvendig å forholde seg til flere lovverk: Plan- og bygningsloven, vegloven, næringsmiddeloggivingen m.fl. Det kan være nødvendig å søke om dispensasjon fra kommuneplanen for LNF-områdene samt tillatelse til omdisponering av

jordbruksarealer etter jordloven. Det er viktig å ha en samordnet saksbehandling og en strategi for hvilke typer tilleggsnæringer man ønsker, og hvor i kommunen disse bør lokaliseres (se punkt 4.2.3).

4.4.2 Inn på tunet / Grønn omsorg

Inn på tunet er et relativt nytt og mer omfattende begrep enn det velkjente begrepet *Grønn omsorg*. Ideen med *Inn på tunet* er at landbruket har miljøkvaliteter, ressurser og kompetanse som kan brukes til mer enn å produsere mat. *Inn på tunet* tilbud bygger på et samarbeid mellom oppvekst/skole-, helse- og sosialsektor og gårdbruker. Aktivitetene er knyttet til gården og landbruket, og gårdbruker er direkte involvert i tilbudet enten som leder eller i en assisterende rolle (*Inn på tunet* 2002).

Mange har spesielle behov og trenger tilbud om aktiviteter eller arbeid som det offentlige i dag ikke kan tilby. *Inn på tunet* kombinerer ressursene på gården med behovet i storsamfunnet for alternative arenaer for barn, unge og voksne (*Inn på tunet* 2002). Landbruket kan i denne sammenheng være med på å øke livskvaliteten for mange mennesker som trenger rekreasjon, avlastning og omsorg. Kontakt med dyr, natur- og friluftsliv, mestringsopplevelser, sosial kontakt, trening og sansefylte opplevelser er god terapi.

Eksempel på omsorgstjenester fra landbruket kan være; gårdsbarnehager, skole/fritidsordninger, besøk- og undervisningsgårder, alternativ skole for barn og unge med særskilt behov, arbeidstreningstilbud til arbeidsledig ungdom, botilbud som avlastningshjem, vernede arbeidsplasser for psykisk utviklingshemmede, bofellesskap for ungdom m.m. Slike tjenester kan skape flere arbeidsplasser på gårdene. En kan kombinere annen yrkeserfaring og utdanning med gårdsdrift slik at dette kan bli en del av næringsgrunnlaget i landbruket. Med flere folk på gården kan gården bli endret fra en (muligens ensom) enmannsbedrift til et felleskap med liv og røre.

Det er viktig å få kartlagt behovet for slike tjenester i kommunen. Hvis det viser seg å være et behov for slike tjenester i Randaberg, må kommunen prøve å finne potensielle gårdbrukere slik at det kan utvikles gode tilbud for ulike brukergrupper. Det kan ta tid å utvikle et omsorgs- og undervisningstilbud som dette, og flere parter vil være involvert. Flere kriterier er viktige for å oppnå suksess med *Inn på tunet* prosjekter (*Inn på tunet* 2002).

- Personlige egenskaper er avgjørende
- Gode og klare avtaler
- God veiledning og rådgivning til gårdbrukeren
- At partene i samarbeidet har god kommunikasjon
- Gårdsbruk med allsidig drift gir mulighet for individuell tilrettelegging av tilbudet
- En god organisering og modell for tilbudet

4.4.3 Sentralisering av hestemiljøer

Hesteridning har blitt mer populært de siste årene i Randaberg. Fra de som driver med hest, har det i lengre tid vært et ønske å få en sentralisering av hesteaktiviteter, slik som sammenhengende ridestier, ridebane og ridehall/ridesportssenter. Friluftsløven tillater riding på stier og veier i utmark. Det stilles allikevel krav om at enhver som ferdes skal opptre hensynsfullt og varsomt for ikke å volde skade eller

Hest på beite på Leikvoll. (Foto: Elin Valand)

ulempe. I Randaberg er det meste av arealet innmark, og det er få ridestier tilgjengelig. Det kan være vanskelig å få tillatelse til å bruke både private og offentlige stier/veier, både på grunn av konflikter som kan oppstå med andre brukere og fordi det lett oppstår skader på stier og jordbunn ved mye riding. Hvis stiene ikke er beregnet for riding kan skadene bli ekstra store. Dette betyr at en del riding må foregå på asfaltveiene som til dels er sterkt trafikkerte, svingete og smale. Rytterne kommer altså i konflikt både med bilistene og med turgåere.

Hesten har blitt et viktig bindeledd mellom landbruket og befolkningen, og økt hesteaktivitet kan være positivt for nærmiljøet på flere måter. Hesten skaper

sysselsetting gjennom flere aktiviteter, som for eksempel rideinstruksjon, stallutleie og rehabiliterings- og

terapiprojekter. Tilrettelegging av hesteaktiviteter kan som konsekvens føre til økte inntekter for de involverte parter, et positivt aktivitetstilbud for unge og muligheter for alternative tilbud innen omsorg.

Hestesenter, ridehaller og rideanlegg faller ikke inn under kategorien landbruks-, natur og friluftsområder. Dette betyr at det i forhold til kommuneplanen ikke oppfattes som stedbunden næring eller tradisjonell landbruksnæring. Slik etablering krever behandling etter plan- og bygningsloven. Et eventuell ridesportsenter bør bygges i tilknytning til et anlegg som allerede er i drift og det bør tilstrebes å legge nye bygninger i minst mulig grad på dyrka eller dyrkbar mark. Alternative lokaliteter for plassering av et ridesenter og eventuelle nye ridestier bør utredes så snart som mulig. En videre utvikling av hesteholdet krever en samordnet plan, særlig når det gjelder bruk av stier og annen utmark til riding. Kommunen bør derfor spille en aktiv rolle i den videre utviklingen av hesteaktivitetene i kommunen

4.4.4 Kolonihager / Parselhager

Kolonihager eller parselhager er fra gammelt av et byfenomen og lokaliseres normalt midt i sentrale byområder. Hensikten med slike hager har vært å gi byfolk uten hage en mulighet til å dyrke hagevekster. De lokale dyrkningsparsellene i byene har uten tvil betydd mye for den fattige delen av befolkningen i byene opp gjennom historien. Men der de før hadde betydning for befolkningens overlevelsesmuligheter, helse og sosial standard, har de nå mest betydning for rekreasjon og sosialt fellesskap (Kilde: Norsk kolonihageforbund). De tradisjonelle kolonihagene i dag legger vekt på miljøvennlig dyrking av grønnsaker og hagevekster. Hagene inneholder ofte i tillegg til parsellene, innendørs oppholdsarealer, små parsellhytter, toalettanlegg og lekearealer. Slik kan de bli gjort brukervennlige for mange brukergrupper, for eksempel funksjonshemmede og barn (Kilde: Norsk kolonihageforbund).

Kolonihager må nødvendigvis bli lagt på dyrka eller dyrkbar jord, og vil da kunne komme i konflikt med jordloven. I følge veilederen "Reguleringsplan/Bebyggelsesplan" fra Miljøverndepartementet er "hagebruk" gitt som eksempel på kategori under reguleringsformålet "landbruksområde" (Miljøverndepartementet 2001). Det finnes ingen offisiell definisjon på hva en kolonihage er, men ifølge Norsk Kolonihageforbund er det dyrking av grønnsaker og hagevekster som skal være i fokus, og anlegg med et slikt formål kan derfor passe inn i betegnelsen "hagebruk".

Det kan være interessant å se hvordan utviklingen og debatten har vært rundt kolonihager i nabokommunene de siste årene. I Sandnes kommune er det arealmessig klargjort til to kolonihager gjennom reguleringsplan, men disse er ikke opparbeidet eller tatt i bruk til dette formålet. Arealene blir derfor bit for bit omregulert til utbyggingsformål (boliger eller barnehage). Årsaken til at arealene ikke er blitt tatt i bruk til kolonihager kan skyldes manglende interesse fra befolkningen gjennom mange år eller at kommunen ikke har hatt anledning til å engasjere seg i forberedelsen iht. drift og organisering (pers medd. Ståle Undheim).

Den nyeste utviklingen har skjedd i Sola kommune der det ble anlagt en parselhage (Ølberg strandhage) i LNF-området for få år siden. Denne saken måtte gå flere runder hos fylkesmannen før den til slutt ble godkjent. Parselhagen avviker fra de tradisjonelle kolonihagene på to hovedområder; det er ikke satt krav om dyrking av grønnsaker og hagevekster og den ligger i et LNF-område ved kysten. På bakgrunn av utfallet av denne saken har fylkesmannen konkludert at en videre utbygging av denne typen parselhager ikke er ønskelig, siden formålet med strandhagen i Sola oppfattes i etterkant som fritidsbebyggelse. Fylkesmannen har også gått til innsigelse mot en lignende planlagt parselhage i Klepp kommune (Hatløy 2006).

Sett i lys av eksemplene fra nabokommunene og signalene som kommer fra fylkesmannen, bør behovet for kolonihager i Randaberg vurderes nøye. Først og fremst må interessen for parsellhager kartlegges. I Randaberg bor fortsatt de fleste i bolighus med hage, og interessen for å leie en parsell til hagedyrking er sannsynligvis foreløpig ikke noe større enn i Sandnes. Parsellhager av typen som er blitt bygget i Sola vil muligens vekke større interesse blant befolkningen enn tradisjonelle kolonihager, men dersom det ønskes bygget parsellhager uten krav om dyrking vil trolig grunnlaget for kolonihagen ikke være tilstede.

Dersom det er interesse for kolonihager (av den tradisjonelle sorten), bør disse av hensyn til nasjonale, regionale og kommunale mål for jordvern og matproduksjon og viktige regionale landskaps- og miljøhensyn, legges innenfor 40 års grensen for utbygging. Kolonihager bør unngås lagt på dyrka eller dyrkbar jord av god kvalitet, og det må settes krav til at parsellene skal brukes til grønnsakdyrking og andre hagevekster.

4.5 Kulturlandskapet

Kulturlandskap er landskap formet og preget av menneskenes aktiviteter opp gjennom historien. Tradisjonelt blir kulturlandskapet oppfattet som det kultiverte landskapet, dvs naturområder som er omformet, dyrket opp og pleiet for jordbruksformål. Områder for rekreasjon, større hage- eller parkanlegg og utnyttede fjell- og beiteområder kan på den annen side også bli oppfattet som kulturlandskap. Kulturlandskapet er viktig både for de estetiske, historiske og biologiske verdiene, og kan være en ressurs for befolkningen ved å tilfredsstille dens behov for rekreasjon og friluftsliv (Statens landbruksforvaltning 2003b).

4.5.1 Friluftsliv

Allemannsretten i Norge sikrer alle rett til fri ferdsel og opphold i utmark, men er sterkt begrenset for innmarksområder og plantefelt, og ferdsel er bare mulig på innmarksarealene i vinterhalvåret. Tilgang til friluftsområder i sentrumsnære strøk er høyt verdsatt. Med stadig større fokus på viktigheten av fysisk aktivitet for trivsel og helse, har kommunen hatt flere prosjekter som oppfordrer folk til å komme seg ut på tur. Randaberg har begrensede arealer av utmark igjen, spesielt i sentrumsnære strøk. Det er tilrettelagt for ferdsel i friområdene, men disse finnes i begrenset utstrekning. Løsningen har vært, som i mange andre bynære kommuner, å legge til rette for ferdsel også på områder som etter lovverket kan defineres som innmark.

Utviklingen av helhetlige stinett i jordbrukets kulturlandskap stimuleres ved bruk av økonomiske virkemidler, som for eksempel SMIL-midler. Grunneier kan i samarbeid med kommunen legge til rette for turstier gjennom kulturlandskapet. Dette kan i tillegg til å gi resten av befolkningen et bedre innsyn i gårdsdrifta, muligens også skape en positiv holdning til landbruksnæringen. Turstier i kulturlandskapet kan være spesielt

Gjerdeklyver på Vistnes. (Foto: Elin Valand)

positivt for de som ønsker å starte opp med gårdsturisme eller gårdsmat. Turnettet vil da kunne føre til at folk kombinerer fysisk aktivitet med innkjøp av lokalproduserte varer.

I områder der ferdselsnettet er mye brukt, må en arbeide for å redusere og avklare eventuelle konflikter mellom ulike brukere og mellom brukere og grunneiere. En mulig interessekonflikt kan oppstå mellom jegere og turgåere. Som en følge av begrensede utmarksområder er det lite storvilt i kommunen, men det finnes endel rådyr i kulturlandskapet. Frykten fra jegernes side kan gå på at turgåere vil skremme viltet vekk. Det må i denne sammenheng påpekes at rådyrbestanden har økt de siste årene, noe som har resultert i større skader på grønnsaksproduksjonen og har gitt større flåttproblemer. En stor rådyrbestand fører også til flere kryssinger over veiene og øker sannsynligheter for flere bilulykker (pers medd. Anne Grethe Bø Cazôn). I lys av dette er det ønskelig at rådyrbestanden blir redusert. Større menneskelig trafikk i kulturlandskapet vil kanskje medføre at rådyrbestanden minskes litt, men det vil i så fall være samfunnsmessig gunstig sett i lys av de problemene en stor rådyrbestand kan forårsake.

4.5.2 Nydyrking

For å hindre ytterligere skader på natur- og kulturmark innførte Landbruksdepartementet nye forskrifter om nydyrking i mai 1997. Forskriften innebærer at den som vil nydyrke må innhente kommunens godkjenning av plan for nydyrking før arbeidet settes i verk. Formålet med forskriften er å sikre at nydyrking skjer på en måte som tar hensyn til natur- og kulturlandskapet. Med nydyrking menes fulldyrking og overflatedyrking av jord. Det skal legges vekt på hensynet til miljøverdier som biologisk mangfold, kulturminner og landskapsbildet. Forøvrig skal det legges vekt på å sikre

driftsmessig gode løsninger. Helhetstankegangen – å se større områder under ett, står sentralt i forarbeidene, men det skal også utøves skjønn i hver enkelt sak (Hustvedt 2003).

Restareal med gress, busker og trær i jordbruksareal på Randabergfjellet. (Foto: Elin Valand)

Ifølge en evaluering av forskrift for nydyrking i 2003, er det stort rom for skjønnsutøvelse av forskriften, og individuelle tolkninger er vanlige. Det finnes rett og slett ikke noen entydig oppfatning av forskriftens hovedformål (Hustvedt 2003). I spørsmål om nydyrking av utmarksarealer vil ofte jordbruksinteresser og miljøverninteresser stå mot hverandre. Som kjent er det nå lite utmarksareal igjen i Randaberg. Det meste av det dyrkbare arealet er oppdyrka eller kultivert til innmarksbeite,

og lyngmark og myrområder finnes nå i liten grad i kommunen. Det er interessant og merke seg at antall dekar fulldyrka mark nesten har stått på stedet hvil fra 1969 til 1999 (Kilde: Landbrukstellingene). Dette skyldes trolig at det ekstra jordbruksarealet som nydyrkingen har gitt i denne perioden, har blitt spist opp av utbyggingsinteresser i den andre enden.

De siste årene har det vært lite nydyrkingsaktivitet, noe som skyldes at det er billigere å leie areal enn å dyrke opp det lille som er igjen. Den pågående strukturrasjonaliseringen innen landbruket gir tilgang på jord som følge av nedlegging av bruk eller utleie (Hustvedt 2003). Behovet for nydyrking vil derfor være lite i dag, og tatt i betraktning at det er så lite utmarksarealer igjen, bør miljøverdier vektlegges svært tungt i søknader om nydyrking. De få gjenværende restarealene som er igjen i jærlandskapet er viktige å bevare både for sin egenverdi og for å bevare en god økologisk funksjonalitet (se punkt 4.5.3) (Hustvedt 2003). Kunnskap om hvor miljøverdiene finnes i kulturlandskapet er viktig for å kunne ta hensyn til dem, og hjelpemidler som biologisk mangfold rapporten og SEFRAK-registeret (Registrering av kulturminner i regi av Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge) vil være viktig i denne sammenheng.

Rettslige rammer

Nydyrkingsforskriften er hjemlet i Jordlovens § 11.

Forskrift om nydyrking §5

Ved godkjenning av nydyrking skal det legges vekt på

- om det finnes sjeldne miljøverdier på arealet
- at det er et behov for å styrke driftsgrunnlaget for driftsenheten
- at nydyrkingstiltaket bør legge til rette for driftsmessig gode løsninger

Oppsummering

Oppdyrking og kultivering av utmark og ugjødsel areal skal normalt ikke godkjennes.

4.5.3 Biologisk mangfold

Begrepet biologisk mangfold omfatter alt liv av både planter, dyr, sopper og mikroorganismer. Det biologiske mangfoldet kan defineres på tre nivåer; mangfoldet av arter, mangfoldet av økosystemer og livsmiljøer og mangfoldet av genetiske forskjeller innen artene (Størkersen et al. 1999).

Det finnes mange ulike argumenter for bevaring av biologisk mangfold (Størkersen et al. 1999).

- *Økologiske argumenter*: nødvendig for å opprettholde næringskjedene, viktige indikatororganismer m.m.
- *Nytteargumenter*: kilde til vekstforedling, basis for industrien eller for framtidig framstilling av ulike produkter, bl.a. medisiner, gi opplevelse og rekreasjon m.m.
- *Etiske argumenter*: artene har egenverdi, det mangler kunnskap om artene, artene kan være kilde til kreativitet og inspirasjon m.m.

I St.meld. 29 (1996-97) er biologisk mangfold et av 5 satsingsområder i de nasjonale føringene for arealpolitikken. Det overordnede målet for regjeringens politikk for bevaring av det biologiske mangfoldet er å "sikre at de naturtyper, arter og bestander som naturlig hører hjemme i Norges natur- og kulturlandskap opprettholdes og utvikles på lang sikt" (Miljøverndepartementet 1997). Dette innebærer at variasjonen av økosystemer, arter og bestander må opprettholdes på både nasjonalt, regionalt og lokalt nivå (Miljøverndepartementet 1997). Kommunen har altså ansvar for å ta vare på det biologiske mangfoldet som finnes i eller i tilknytning til jordbruksarealene.

Rasjonaliserings- og effektivitetskravet i landbruket har ført til at de beste og mest lettdrevne jordbruksarealene brukes mer intensivt og de marginale områdene går ut av bruk, omdisponeres eller gror igjen. Denne utviklingen som har foregått i stadig økende tempo de siste tiårene, reduserer mangfoldet i jordbrukslandskapet (Statens landbruksforvaltning 2003b). I det intensivt drevne jordbrukslandskapet er det biologiske mangfoldet først og fremst knyttet til kantsoner og restareal. Hele 90% av det biologiske mangfoldet i åkerlandskapet finnes i kantsonene (Statens

landbruksforvaltning 2003b). Det er derfor særlig viktig i områder med intensiv drift å bevare rest- og småbiotoper og åpent vann i landskapet.

Det biologiske mangfoldet i kulturlandskapet er avhengig av et åpent og variert landskap (Statens landbruksforvaltning 2003b). Skjøtsel og tradisjonell bruk av gammel kulturmark med lang kontinuitet og beiteområder i inn- og utmark kan være vitalt for overlevelsen for arter som lever i slike områder. Den karakteristiske kystlyngheia er en landskapstype som tidligere var fremtredende i Randaberg, men som det nå finnes svært få områder igjen av (Rogaland fylkeskommune 2004). Landskapstypen er

Todnemnuten har både dyrka og udyrka mark. (Foto: Elin Valand)

også svært viktig som biotop, og med regelmessig skjøtsel vil en kunne opprettholde et rikt biologisk mangfold i slike områder.

Mange arter er tilpasset ekstreme driftsformer, og utvidelse og sammenslåing av jordbruksarealer, fjerning av restarealer, slutt på aktiv drift, intensivering og andre endringer i driftsform kan føre til tap av viktige biotoper i disse områdene (Landbruksdepartementet 1999) Fragmentering av arealene på

grunn av utbygging utgjør også en alvorlig trussel mot det biologiske mangfoldet og landskapsøkologien (Miljøverndepartementet 1997). At om lag 30% av de truede artene har kulturlandskap som leveområde, kan gi en pekepinn på hvor viktig jordbruket er for det biologiske mangfoldet (Størkersen et al. 1999).

Kartleggingen av biologisk mangfold og viktige naturtyper vil være viktig grunnlag for vurdering av tiltak innenfor skjøtsel og vern av kulturlandskap og biologisk mangfold. Biologisk mangfold kartlegging har blitt gjennomført i kommunen. Denne kartleggingen inneholder blant annet registreringer av hvor rødlistede arter er oppdaget i kommunen. Disse artene er det spesielt viktig å ta vare på. En utfordring for kommunen vil være å bruke denne kartleggingen aktivt i forvaltningen. Det bør være et mål for kommunen å oppnå avtaler med interesserte grunneiere om bevaring og pleie av verdifulle naturtyper. For å sikre det biologiske mangfoldet i kommunen kan landbruksforvaltningen stimulere til tiltak gjennom SMIL-midler.

4.5.4 Kulturminner

Landbruksnæringen skal bidra til å sikre kulturarv og kulturmiljøer, landbruksbebyggelsen og andre kulturminner i landskapet, gjennom aktiv landbruksdrift og bosetting i hele landet

(Landbruksdepartementet 1999). Randaberg ligger i et av de mest kulturminnerike områdene av

Gammelt steingjerde på Tunenes. (Foto: Elin Valand)

landet, med spor etter mennesker fra steinalderen og frem til i dag (Lindanger 1988). Kommunen har rester etter folkevandringsgård og kirkegårder, mange intakte gravrøyser, bautasteiner og den kjente Svarthola som er boplass fra steinalderen. En aktiv jordbruksdrift vil gjennom beitebruk og skjøtsel av kulturlandskapet bidra til å øke opplevelsesverdien av kulturminner ved at de blir godt synlige i landskapet og finnes i et levende og helhetlig kulturmiljø.

Det kan være flere årsaker som ligger bak en ødeleggelse eller forringelse av verdiene i kulturlandskapet, men særlig to utviklingstrekk bør kommunen arbeide aktivt for å motvirke:

1. Nedbygging og opphør av drift som truer natur- og kulturminneverdier som er avhengig av aktiv bruk og skjøtsel.
2. Intensivering av jordbruksdrift i utmark og kantsoner, for eksempel ved nydyrking eller ved økt bruk av kunstgjødsel og plantevernmidler (Miljøverndepartementet 1997).

SEFRAK- registeret inneholder oversikt over verneverdige faste kulturminner som hus (inkl. driftsbygninger), rester av hus, minnesmerker, veier, etc. Skjøtsel av områder som inneholder mye kulturminner bør sikres gjennom avtaler, der en viderefører tradisjonspreget skjøtsel og stiller særskilte krav. Da en god del av disse kulturminnene finnes på gårdsbruk, vil økonomiske virkemidler som SMIL-midlene kunne stimulere til at disse blir tatt vare på. Holdningsskapende arbeid rettet mot befolkningen kan også være et viktig tiltak for å øke kunnskapen om kulturminner og øke ønsket om å bevare dem for ettertiden.

4.6 Miljøutfordringer i landbruket

Forurensning av vassdrag, jord og luft med næringsstoffer og plantevernmidler samt økte tilførsler av miljøgifter til jordsmonnet, har vært noen av effektene av den voldsomme utviklingen i jordbruket i etterkrigstiden (Landbruksdepartementet 1999). Landbrukets viktigste miljøutfordringer er blant annet forsvarlig forvaltning av arealressursene, bevaring av økologiske funksjoner, truede arter og økosystemer og ivaretagelse av kulturminner og friluftsverdier (Miljøverndepartementet 1997).

En hovedutfordring i forurensningspolitikken i landbruket er å redusere erosjon og arealavrenning av næringsstoffene fosfor og nitrogen samt bruken av plantevernmidler (Landbruksdepartementet 1999). Vannforurensning ansees å være den største miljøutfordringen i Randaberg. Vannforekomster representerer viktige ressurser, og nedslagsfeltene til vannforekomstene i Randaberg er preget av intensiv arealbruk og inkluderer en rekke mulige kilder til forurensning. Landbruket bruker store mengder næringsstoffer i plante- og husdyrproduksjonen og tap av næringsstoffer fører ikke bare til tap av ressurser for næringen, men skaper også negative konsekvenser for dyre- og planteliv, samt problemer for utnytting av områdene til rekreasjon.

Sprøyting med traktor på Sande. Foto: Elin Valand.

Alle bruk som mottar produksjonstilskudd skal ha en godkjent miljøplan. En miljøplan er et verktøy for registrering, planlegging og dokumentasjon av miljøtiltak knyttet til jordbruksdrifta, og skal bidra til at jordbruksproduksjonen blir mer miljøvennlig (Statens landbruksforvaltning 2003a). Miljøplanen består av to trinn og for å få utbetalt fullt produksjonstilskudd må trinn 1 være på plass. Trinn 2 er vilkår for å få utbetalt tilskudd som fremmer særskilte miljøformål. Viktige momenter i trinn 1 er avfallshåndtering, gjødselplan, sprøytejournal, utslipp fra gjødsellager og ivaretagelse av kulturminner og biologisk mangfold (Statens landbruksforvaltning 2003a). I 2005 var det tre produsenter som søkte om produksjonstilskudd og som manglet godkjent miljøplan (Kilde: Statens landbruksforvaltning (a)). Miljøplanen gir et godt grunnlag for gjennomtenkt forvaltning og skjøtsel, og det bør være et mål for kommunen at alle gårdbrukere har utarbeidet en god miljøplan.

Det er særlig Hålandsvatnet som har problemer med forurensning fra landbruket. Store algeoppblomstringer i Hålandsvatnet har skjedd flere ganger, seinest i 2005 (pers medd. Anne Grethe Bø Cazôn). I et forsøk på å rense avrenningen fra jordbrukskanalene som renner ut i Hålandsvatnet, har det blitt laget to renseparker. Det er usikkert hvor effektive disse er siden det ikke er lagt opp til noe regelmessig prøvetaking i etterkant (pers medd. Anne Grethe Bø Cazôn). Vannkvaliteten i Hålandsvatnet har blitt gradvis bedre de siste årene, og vannet kan stort sett trygt brukes til bading. Innsjøen har i dag kun moderate eutrofieringsproblemer men har tidvis lav biologisk selvrensningsevne (Kilde: Miljøstatus i Rogaland). Mange av de økonomiske tilskuddsordningene til jordbruk dreier seg om miljøtiltak. Et av formålene med disse er å stimulere til tiltak som vil redusere forurensningen fra jordbruket. Tiltak som reduserer landbruksforurensning til Hålandsvannet bør prioriteres høyt.

4.7 Rekruttering

Tidligere var det mye ulønna familiearbeid i det tradisjonelle jordbruket. I tillegg var det en del ansatte og sesonghjelp i onnene (Lindanger 1996). Dette har endra seg radikalt de siste 50 årene. Effektiviseringen ved maskinell drift og større enheter har redusert behovet for arbeidshjelp. I Randaberg er det nå ikke mange gårdsbruk der flere familiemedlemmer har bruket som hovedarbeidsplass. Derimot blir det nå leid mye arbeidshjelp direkte til gårdsbruka. En del har fast ansettelse, men det meste er deltidsansatte. Dette gjelder ikke minst avløsning innen husdyrbruket og sesonghjelp for de som driver med planteproduksjon.

For å opprettholde et levedyktig og bærekraftig landbruk, er rekruttering en forutsetning. Rekrutteringa til jordbruket har ikke vært bra de siste 20 årene. Dette gjelder ikke bare Randaberg men hele landet. Gjennomsnittsalderen i Randaberg har gått opp og trenden er færre yngre bønder (Statistisk sentralbyrå 2001). For at landbruket skal ha en framtid, er det viktig at ungdommen finner det attraktivt å gå inn i næringen (Landbruksdepartementet 1999).

Det såkalte bynære jordbruket i Randaberg gir utslag i spesielle forhold ved generasjonsskifte på gårdsbrukene. Svært ofte blir gårdsbruket betraktet som en boplass for de som nå overtar, og mange skaffer seg jobb utenfor landbruket. Dette resulterer i en nedbygging av jordbruksmiljøet som kan bli vanskelig å erstatte. Ungdom er en viktig ressurs, ikke bare som fremtidig arbeidskraft, men også ved at de kan se nye muligheter i landbruket og skape nye næringer (Landbruksdepartementet 1999). Det kan være flere og sammensatte årsaker til at de unge ikke ønsker å satse på landbruksnæringen. Ferie og fritid har blitt stadig viktigere for folk flest de siste årene, og lange arbeidsdager kan derfor være en

viktig årsak til at mange gir opp eller ikke ønsker å ta over etter foreldrene. Det økonomiske utbyttet står heller ofte ikke i forhold til arbeidsinnsatsen, og følelsen av å stå alene kan være tyngende når stadig flere bønder i nærheten slutter.

For å motvirke denne utviklingen er det nødvendig at bøndene med tilknyttede organisasjoner og landbrukskontoret samarbeider tett. Flere samarbeidsprosjekter i landbruket kan skape et bedre sosialt og faglig miljø og gi bedre samhold. Nye gårdbrukere må få god informasjon fra landbrukskontoret. Informasjon om landbruksnæringen må ut til befolkningen som ikke har tilknytning til landbruket. Samarbeid mellom bondelag og barnehager/skoler kan være en god mulighet til å gi ut informasjon og eventuelt skape interesse for landbruket blant de yngre.

Randaberg kommune har i dag ansatt en landbruksvikar. Landbruksvikarordninga har til formål å yte hjelp når bruker eller ektefelle/samboer av særlige grunner ikke kan utføre arbeidet på bruket (Kilde Statens landbruksforvaltning (b)). Dette gir en trygghet for brukerne ved sykdom.

Landbruksvikarordningen dekker likevel ikke opp for gårdbrukernes behov for ferie og fritid. Det er i dag mangel på avløsere i landbruket, og det å skaffe flere avløsere for å gi gårdbrukerne en bedre arbeidssituasjon, bør derfor være en prioritet. At kommunen har både en landbruksvikar og nok kvalifiserte avløsere vil gi et positivt signal til nye gårdbrukere om at det forsøkes å legge til rette for avløsning ved behov.

5.0 Handlingsplan med tiltak

MÅL

Hovedmål for landbruket i Randaberg kommune: Randaberg kommune skal sikre forholda for et livskraftig landbruk ved å opprettholde jordbruksarealet i kommunen til matproduksjon og produksjon av fellesgoder med et bredt spekter av miljø- og kulturgoder.

Dette betyr mer konkret:

1. Ressursforvaltning med vern av jordbruksareala og natur- og kulturlandskapet i et langsiktig perspektiv.
2. Unngå driftsproblem for jordbruket og brukshindringer for friluftslivet ved infiltrasjon/nyetablering av andre bruksinteresser i LNF-områdene.
3. Sikre inntekts- og driftsgrunnlaget for produsentene/gårdbrukerne ved å legge til rette for næringsutvikling.
4. Aktivt samarbeid mellom landbruk, skole, helse, idrett og kultur.
5. Bevare miljø- og kulturlandskapsgodene i LNF- områdene ved en fornuftig flerbruk av kulturlandskapet.

STRATEGIER

Strategi 1: Utvikle og styrke det tradisjonelle landbruket og øke rekrutteringen til landbruket

Strategi 2: Utvikle tilleggsnæringer og andre produksjoner i tilknytning til landbruket

Strategi 3: Fornuftig forvaltning av kulturlandskapet og utmarksressurser

Strategier med tiltak

Strategi 1: Utvikle og styrke det tradisjonelle landbruket og øke rekrutteringen til landbruket

Tiltak 1.1: Dyrking av tidligpoteter

Tiltak 1.2: Samarbeid i jordbruket

Tiltak 1.3: Økologisk landbruk

Tiltak 1.4: Økologisk melkeproduksjon

Tiltak 1.5: Avløserkurs

Tiltak 1.6: Velkomstpakke til nye bønder

Tiltak 1.7: Positiv informasjon om landbruket ut i media

Strategi 2: Utvikle tilleggsnæringer og andre produksjoner i tilknytning til landbruket

Tiltak 2.1: "Inn på tunet" / Grønn omsorg

Tiltak 2.2: Besøksgårder for barnehage og skole (Inn på tunet-prosjekt)

Tiltak 2.3: Gårdsturisme

Tiltak 2.4: Foredling og salg av lokalprodusert mat

Tiltak 2.5: Sentralisering av rideaktiviteter

Strategi 3: Fornuftig forvaltning av kulturlandskapet og utmarksressurser

Tiltak 3.1: Informasjon om SMIL-midler

Tiltak 3.2: Tilrettelegge for ferdsel i kulturlandskapet

Tiltak 3.3: Redusere landbruksforurensning

Tiltak med beskrivelse

Under beskrivelsen av hvert enkelt tiltak er det angitt bakgrunn for tiltaket, formål, innhold, hvem som er ansvarlig for gjennomføringa og eventuell finansiering. Tiltaksdelen gir ikke oppgaver bare for landbruksforvaltningen i kommunen, men også for faglag og andre med tilknytning til landbruket.

Strategi 1: Utvikle og styrke det tradisjonelle landbruket og øke rekrutteringen til landbruket

Tiltak 1.1 Dyrking av tidligpoteter

Bakgrunn	Randaberg har bra klimatiske forhold for tidligpoteter. Likevel dyrkes det forholdsvis lite av dette i Randaberg i forhold til det som er mulig. Etterspørselen etter tidligpoteter har økt de siste årene, og det skulle være mulig å øke innsatsen på dette produktet.
Formål	Større satsing på produksjon av tidligpoteter
Tiltakets innhold	Arrangere temakveld Gi informasjon om mulighetene til produksjon av tidligpoteter.
Ansvarlig	Randaberg bondelag, Randaberg bonde- og småbrukarlag I samarbeid med landbrukskontoret og Forsøksringen
Framdrift	Temakveld våren 2007
Kostnad/ finansiering	Inngår i daglig drift

Merknader

Tiltak 1.2 Samarbeid i jordbruket

Bakgrunn	Dagens mekaniserte landbruk er avhengig av maskiner og dyre redskap. En del av redskapene blir brukt i svært korte perioder av året, og har derfor større kapasitet enn det som utnyttes. Samarbeid ved innkjøp av maskiner og annet utstyr kan føre til bedre økonomi for den enkelte gårdbruker. Samarbeidet kan bestå i maskinringer, andelslag eller bare et utvidet nabosamarbeid. Den sosiale faktoren i samarbeidet kan også virke positivt i forhold til rekrutteringen i jordbruket.
Formål	1. Redusere driftskostnadene på det enkelte bruk. 2. Styrke det sosiale nettverket.
Tiltakets innhold	Finne fram til områder i jordbruket der mer samarbeid kan utvikles. Arrangere en temakveld. Gi eksempler på samarbeidstiltak som har fungert både i Randaberg og andre steder. Arrangere fagtur til en annen plass i fylket der samarbeidet fungerer bra.
Ansvarlig	Randaberg bondelag og Randaberg bonde- og småbrukarlag i samarbeid med landbrukskontoret
Framdrift	Temakveld våren 2007 Fagtur høsten 2007 hvis interesse
Kostnad/ finansiering	Fagtur - Egenandel fra deltakere
Merknader	Ved opprettelse av maskinringer må det til klare retningslinjer for å avklare det formelle i forhold til leiepriser, betalingsform, erstatning etc.

Tiltak 1.3 Økologisk landbruk

Bakgrunn Det er et nasjonalt mål å få opp økologisk produksjon til 15 % innen 2015. Det er i dag kun to bruk som driver økologisk i Randaberg. Etterspørselen er større enn tilgangen, og vi står i fare for å måtte importere fra utlandet. Her er det store muligheter for de som vil satse.

Formål Få flere til å starte opp med økologisk produksjon.
8 % av jordbruksarealet bør være økologisk dyrket innen 2010.

Tiltakets innhold Arbeide for at flere starter opp med økologisk produksjon. Arrangere temakveld med innleide foredragsholdere.
Arrangere fagtur til andre økologiske bønder i fylket

Ansvarlig Landbrukskontoret, Randaberg bondelag, Randaberg bonde- og småbrukarlag og Prosjekt "Økologisk landbruk i Rogaland"

Framdrift Arrangere en temakveld og en fagtur i løpet av 2007

**Kostnad/
finansiering** Inngår i vanlig drift
Egenandel ved turer

Merknader

Tiltak 1.4 Økologisk melkeproduksjon

Bakgrunn	Stadig flere melkebønder selger melkekvotene sine. En årsak til dette kan være dårlig økonomi. Behovet for økologisk melk er økende. For flere kan det være bedre økonomi i å drive økologisk.
Formål	Fremme omlegging til økologisk melkeproduksjon
Tiltakets innhold	Gi informasjon om mulighetene innen økologisk melkeproduksjon til de bøndene som driver med melkekyr.
Ansvarlig	Landbrukskontoret
Framdrift	Se tiltak 1.3. Inngår som deltema under økologisk landbruk.
Kostnad/ finansiering	Inngår i daglig drift
Merknader	

Tiltak 1.5 Avløserkurs

Bakgrunn	Landbruksvikarordningen og avløserordningen skal sikre gårdbrukerne ferie, hjelp under sykdom, ordna fritid og hjelp til avlastning i onnetider. De siste årene er det blitt vanskeligere å skaffe avløsere. Bøndene kan da få utfordringer både med ferie- og sykdomsavløsning. Dette kan gå ut over motivasjonen til å fortsette som bonde. Dessuten vil den yngre generasjon se på det som lite attraktivt å starte opp som bonde med dårlige fritidsutsikter.
Formål	1. Lære opp ungdommer slik at de er i stand til å være helge- og ferieavløsere. 2. Skape interesse for videre utdanning innen landbruket.
Tiltakets innhold	Representanter fra faglaga eller avløserlaget besøker ungdomsskolen på høsten og informerer om avløseryrket; hva det består av, lønn og behov. Deretter tilbys avløserkurs.
Ansvarlig	Faglagene / avløserlaget i samarbeid med ungdomsskolen og landbrukskontoret.
Framdrift	Planlegges vår 2007 Opplegget klart fra høst 2007
Kostnad/ finansiering	Inngår i vanlig drift
Merknader	Tiltaket retter seg inn mot 10. klasse. Avløserlaget/landbrukskontoret bør finne aktuelle gårder der opplæringen kan foregå

Tiltak 1.6 Velkomstpakke til nye bønder

Bakgrunn	Gjennomssnittalderen blant bøndene er økende og rekrutteringen til bondeyrket har ikke vært som ønsket. Det kan være vanskelig som ny gårdeier å orientere seg i all informasjonen som finnes. Det er viktig at gårdeieren får all den støtte han behøver i oppstartsfasen.
Formål	1. Gi nye bønder oppmerksomhet i det de starter opp og vise at arbeidet de gjør settes pris på. Gi råd og tips til videre utvikling av drifta. 2. Knytte kontakter mellom landbrukskontoret og bøndene.
Tiltakets innhold	Utarbeide en "informasjons-velkomstpakke" til nye bønder som gir dem nødvendig informasjon om lovverk, søknadsfrister, økonomi, m.m. Representant fra landbrukskontoret drar på gårdsbesøk til alle nyoppstartede bønder
Ansvarlig	Landbrukskontoret
Framdrift	Velkomstpakke lages i løpet av våren 2007
Kostnad/ finansiering	Inngår i daglig drift
Merknader	

Tiltak 1.7 Positiv informasjon om landbruket ut i media

Bakgrunn	Vi er inne i en tid der det er mye fokus på problemene i landbruket. Dette har helt klart betydning for statusen i bondeyrket og gjør det vanskeligere for den yngre generasjonen å satse innen jordbruket.
Formål	Skape økt motivasjon og optimisme blant bøndene og skape et bedre inntrykk av jordbruket generelt blant befolkningen
Tiltakets innhold	Aktiv bruk av lokalpressen for å få ut positive nyheter.
Ansvarlig	Landbrukskontoret, Randaberg bondelag, Randaberg bonde- og småbrukarlag, ALLE..
Framdrift	Snarest
Kostnad/ finansiering	Gratis, inngår i daglig drift
Merknader	Bevisstgjøring om nytten av positiv informasjon i pressen må ut til alle organisasjoner involvert.

Strategi 2

Utvikle tilleggsnæringer og andre produksjoner i tilknytning til landbruket

Tiltak 2.1 Inn på tunet / Grønn omsorg

Bakgrunn	Det er foreløpig få som driver med tjenester overfor opplærings-, helse- og sosialsektoren i kommunen. Behovet er sannsynligvis større enn tilbudet. Her er det muligheter for interesserte gårdbrukere å sette i gang prosjekter
Formål	1. Gi barn og unge med støtte- eller hjelpebehov mulighet til å få en trygg tilværelse i omgang med mennesker og dyr. 2. Gi gårdbrukere en mulighet til ekstrainntekter.
Tiltakets innhold	Landbrukskontoret gir informasjon til gårdbrukerne om mulighetene innen "Inn på tunet". Bør innhente vellykkede eksempler fra andre steder (uten å avsløre personopplysninger). Landbrukskontoret må holde seg faglig oppdatert om hva som skjer innen "Inn på tunet"-aktiviteter i egen kommune og ellers.
Ansvarlig	Landbrukskontoret er ansvarlig for å undersøke interessen for slike aktiviteter og gi ut informasjon til gårdbrukere og opplærings- helse- og sosialsektoren. Gårdbruker sammen med aktuelle interesserte innen opplærings-, helse- og sosialsektoren er ansvarlig for å lage et opplegg.
Framdrift	Undersøke interessen for slike prosjektet våren 2007 Hvis interesse, ha opplegg klart før utgangen av 2008.
Kostnad/finansiering	Søke støtte - bygdeutviklingsmidler
Merknader	Aktiviteter kan for eksempel være opplevelse og rekreasjon, arbeidstrening ved å ta del i gjøremål på gården, opplæring i gårdsdrift. Det aller meste av det daglige arbeidet kan være aktuelt som aktiviteter: - husdyrhold - planteproduksjon - videre foredling av jordbruksprodukter - mekanikk i landbruket Det er behov for tverretattlig samarbeid innad i kommunen for å klarlegge kommunale behov for eksterne omsorgstjenester og videre samarbeid med landbrukets organisasjoner om hva landbruket kan tilby.

Tiltak 2.2 Besøksgårder for barnehage og skole (Inn på tunet-prosjekt)

Bakgrunn	Mange unger i Randaberg har ikke tilknytning til gårdsdrift. Mange har aldri vært på en gård og har kanskje ikke uten videre mulighet til å besøke gårdsmiljøer på egen hånd. Besøksgårder kan gi de yngre positive opplevelser i et annerledes og spennende miljø.
Formål	Gi barn i kommunen kunnskap og positive erfaringer om hva som skjer på en gård.
Tiltakets innhold	Undersøke interessen for besøksgårder i barnehager og skoler og hos bøndene. Utarbeide et faglig opplegg der unger i barnehager og i barne- og ungdomsskolen får kunnskap om gårdsdrift ved besøk til utvalgte gårder.
Ansvarlig	Landbrukskontoret og faglaga er ansvarlig for å sette ting i gang og knytte skoler/barnehager opp til aktuelle besøksgårder. Skolene, barnehagene og besøksgårdene er ansvarlig for å lage et opplegg.
Framdrift	Undersøke interessen våren 2007 Opplegg klart fra 2008
Kostnad/ finansiering	Søke støtte - bygdeutviklingsmidler
Merknader	• Hva er viktig for å ha suksess med <i>Inn på tunet</i> prosjekter? • Personlige egenskaper er avgjørende • Gode og klare avtaler • God veiledning og rådgivning til gårdbrukeren • At partene i samarbeidet har god kommunikasjon • Gårdsbruk med allsidig drift gir mulighet for individuell tilrettelegging av tilbudet • En god organisering og modell for tilbudet

Tiltak 2.3 Gårdsturisme

Bakgrunn	Det er få som driver gårdsturisme i Randaberg. Dette kan være for eksempel gårdsmat, tradisjonsmat, overnatting, aktiviteter i forbindelse med gårdens historie m.m.
Formål	Få i gang flere prosjekter innen gårdsturisme
Tiltakets innhold	Arrangere temakveld om mulighetene innen gårdsturisme. Arrangere turer til andre steder i fylket der ulike typer gårdsturisme drives
Ansvarlig	Randaberg bondelag, Randaberg bonde- og småbrukarlag, Landbrukskontoret
Framdrift	Temakveld i løpet av 2007 Fagtur arrangeres i etterkant av temakvelden.
Kostnad/ finansiering	Inngår i vanlig drift. Egenandel betales ved fagturer.
Merknader	Deltakere på fagmøtet gis mulighet til å komme med innspill hvor de kunne ønske å dra på tur til. Arrangør av fagmøtet bør ha klar alternativer.

Tiltak 2.4 Foredling og salg av lokale produkter

Bakgrunn	Det foregår lite videreforedling av landbruksprodukter i Randaberg kommune i dag. Det er vanligvis bedre inntjeningsmuligheter ved salg av videreforedla varer enn ved salg av råvarer. Satsing på videreforedling vil kunne bedre gårdbrukerens økonomi. Det burde være mulig for flere å starte med videreforedling av råvarer, etc. bearbeiding av grønnsaker, osteproduksjon, urteproduksjon.
Formål	Øke inntjening på det enkelte bruk
Tiltakets innhold	Yte faglig støtte til de som er interessert i å sette i gang med noe. Gi informasjon og oppfordre til deltakelse på aktuelle kurs Arrangere temakveld
Ansvarlig	Randaberg bondelag, Randaberg bonde- og småbrukarlag, landbrukskontoret
Framdrift	Oppstart 2007 Arrangere temakveld i sammenheng med tiltak 2.3
Kostnad/ finansiering	Prosjektfinansiert VSP Mat-programmet
Merknader	

Tiltak 2.5 Sentralisering av rideaktiviteter

Bakgrunn	Riding er blitt stadig mer populært i kommunen. Det finnes ingen større ridehall i Randaberg og få ridentier. Det er farlig for ridende å ferdes i kjørebanen og dette er ofte eneste alternativ.
Formål	Sentralisere rideaktiviteter – ridentier og ridehall
Tiltakets innhold	Lage plan for plassering av ridehall og et mer sammenhengende nett av ridentier
Ansvarlig	Randaberg rideklubb i samarbeid med kommunen og grunneiere
Framdrift	Planstart - 2006 i forbindelse med rullering av kommuneplan
Kostnad/ finansiering	Planarbeid: inngår i daglig drift Bygging av eventuell ridesenter: Randaberg rideklubb
Merknader	

Strategi 3

Fornuftig forvaltning av kulturlandskapet og utmarksressurser

Tiltak 3.1 Informasjon om SMIL-midler

Bakgrunn Kommunen fikk ansvaret for forvaltning av SMIL-midler i 2004. Foreløpig er det få som har søkt om midler. Det er ønske om at flere har planer om tiltak som kan fremme kulturlandskapet.

Formål Få flere bønder til å søke om SMIL-midler

Tiltakets innhold

1. Grunneiere skal oppfordres til å søke. Landbrukskontoret sender ut informasjon til bøndene om hvilke type tiltak som prioriteres i kommunens plan for SMIL-midler. To-tre tiltak (se tiltak 3.2 og 3.3) fra prioriteringslista velges ut hvert år for å gis spesiell oppmerksomhet i informasjonen fra landbrukskontoret.
2. Kommunen kommer med 3 konkrete forslag til tiltak som grunneiere kan søke om midler til. Tiltakene kan være knyttet til utvalgte områder og bør ha sammenheng med de tiltak som gis spesiell oppmerksomhet det året.

Ansvarlig Landbrukskontoret

Framdrift Informasjon om SMIL-midler skal gis ut minst to ganger i året. Skjer fortløpende.

Forslagene til konkrete tiltak fra kommunen skal være ute til grunneiere innen utgangen av 2007.

**Kostnad/
finansiering** Inngår i ordinær drift

Merknader

Tiltak 3.2 Tilrettelegge for ferdsel i kulturlandskapet

Bakgrunn	Det er laget flere turstier i kommunen. Det er ønske om å lage flere stier samt stier som binder sammen de som allerede er til stede. Spesielt er det viktig å ha et tilbud i sentrumsnære områder. Det er viktig å legge ferdselsårene slik at de ikke kommer i konflikt med jordbruksdriften. Ved å legge til rette for ferdsel kan en medvirke til at befolkningen får en mer positiv holdning til landbruket.
Formål	Tilgjengeliggjøre kulturlandskapet for befolkningen og få flere ut på tur.
Tiltakets innhold	Lage plan for bygging av turstier, for å unngå vilkårlig bygging. Arrangere møter med aktuelle grunneiere. Faglig støtte til utarbeiding av søknader om SMIL-midler
Ansvarlig	Kommunen - planmyndigheter - i samarbeid med grunneiere
Framdrift	Fortløpende
Kostnad/ finansiering	Planarbeidet inngår i ordinær drift SMIL-midler
Merknader	

Tiltak 3.3 Redusere landbruksforurensningen til ferskvannet

Bakgrunn	Nitrogen og fosfor avrenning til ferskvann er et problem. Spesielt Hålandsvatnet har problemer med tilførsel av for mye næringsstoffer.
Formål	Redusere avrenning av næringsstoffer til Hålandsvatnet
Tiltakets innhold	Gi ut informasjon om nødvendige tiltak og hvordan gårdbrukere på en best mulig måte kan unngå overforbruk av næringsstoffer – gjødselplan og unngå erosjon (Miljøplan). Gi informasjon om SMIL-midler. Kontroll av renseparker ved Hålandsvatnet
Ansvarlig	Landbrukskontoret
Framdrift	Gi ut informasjon innen sommer 2007
Kostnad/ finansiering	SMIL-midler
Merknader	Gi forurensningsproblematikken spesiell omtale ved utsending av informasjon om SMIL-midler

6.0 Diskusjon

6.1 Kommunal styring og valgfrihet - Hva innebærer kommunens valg?

Hver kommune har sin egenart og står overfor ulike utfordringer. En landbruksplan vil derfor måtte tilpasses hver enkelt kommune. Etter at kommunene fikk utvidet ansvar og myndighet i landbruksforvaltningen i 2004 (Kommunal- og regionaldepartementet, 2002), har kommunen fått større betydning som utøvende landbruksmyndighet. Internasjonale avtaler, tollvern og statlige overføringer legger rammer og betingelser som landbruket er nødt til å forholde seg til. I tillegg vil statlige føringer i form av lover og forskrifter legge begrensinger på kommunens valgmulighet. Lovverket gir imidlertid rom for tolkninger, noe som fører til at kommunene gjerne tar ulike valg basert på samme paragraf.

Geologi, topografi, klima og arealenes jordkvaliteter er landbrukets ressursgrunnlag, og gir både muligheter og begrensninger for næringen. Natur- og kulturlandskapets kvaliteter i dag er et resultat av ressursgrunnlaget og de aktivitetene som har foregått opp gjennom historien. Utviklingen som har skjedd de siste årene gir en pekepinn på hvilken retning landbruksnæringen vil ta hvis den fortsetter på samme måte. Det er her landbruksplanen kommer inn. Ved å analysere status og utvikling i landbruket de siste årene, vurdere svake og sterke sider og utforske muligheter for fremtiden, kan forvaltningen sette inn tiltak for å styre landbruksnæringen i ønsket retning.

Mange av de avgjørelsene som tas i arealforvaltningen vil føre til irreversible inngrep, og nettopp derfor er det viktig at kommunen tar de "rette" valgene i dag. Arealer som bygges ut til boliger, veiarealer, industri o.l., er tapt som matjord for all fremtid, mens en golfbane kan føres tilbake til jordbruksjord. Ei myr som dreneres og dyrkes opp til matjord kan aldri oppnå de samme strukturelle og økologiske kvaliteter, mens et jordbruksareal som legges brakk i 30 år lett kan dyrkes opp på nytt.

Hvilken retning ønsker Randaberg for sine arealer og befolkningen? Utarbeidelse av en landbruksplan vil være et hjelpemiddel for kommunen til å stake ut ønsket kurs. De valg som blir tatt i landbruksplanen gir omrisset av fremtidskommunen. Samtidig vil disse valgene bety at andre mulige fremtidsscenarier blir valgt bort. I forslaget til landbruksplan for Randaberg kan det skilles ut 4 hovedvalg som staker ut kursen for den videre utviklingen. Samtidig som disse valgene avspeiler prioriteringer av visse verdier, kan valgene også innebære interessekonflikter og problemer for fremtiden som kommunen bør ha tenkt gjennom på forhånd.

Valg 1: Sterkere jordvern

Et viktig nasjonalt mål er å sikre jordbruksarealene for matproduksjon i fremtiden (Landbruksdepartementet 1999). Med hele 60 prosent jordbruksareal i kommunen (Kilde: Statens landbruksforvaltning), har det vært spesielt viktig for kommunen å avklare hvordan arealene skal bevares for matproduksjon også i fremtiden, og å avklare eventuelle konflikter mellom ulike bruk av arealene. I denne sammenheng står behandlingsnormer for saker som berører bruken av dyrka og dyrkbar jord sentralt.

Det kan være vanskelig å snu innarbeidet praksis i saksbehandlingen. Med utarbeidelse av en landbruksplan er det derimot lettere å endre tidligere praksis ved å peke på svakheter og uheldige følger av praksisen, og gi klare føringer for hvordan saker skal behandles i fremtiden. Tidligere har kommunen tillatt en del tilfeldige omdisponeringer og fradelinger i landbruksområdene, og resultatet har blitt at LNF-områdene har mange bolighus som ikke har tilknytning til landbruket (pers medd. Anne Grethe Bø Cazôn). Kommuner med et mer variert landskap, større arealer og mindre utbyggingspress har mulighet til å tillate spredt boligbygging. Randaberg er derimot i en situasjon der arealressursene er presset. Tydelige grenser mellom utbyggingsområder og landbruksområder i kommuneplanen vil gjøre det lettere å unngå konflikter om arealressursene.

Interessekonflikt mellom utbygging og jordvern

Det å ha en riktig balansegang mellom jordvern, utbygging og bevaring av utmarksressursene kan være vanskelig i en så liten kommune som Randaberg, der arealressursene er begrenset og befolkningen økende. Er det mulig å sørge for både vern av jordbruksarealene, møte utbyggingsbehovet og verne om restarealer og viktige biotoper?

Ved å innarbeide kjerneområder landbruk og 40 års grense for utbygging i kommuneplanen, har kommunen fått et viktig hjelpemiddel til å tenke langsiktig. Utbyggingsgrensen gir forutsigbarhet i videre utbygging og større effektivitetsbruk i arealutnytingen. Den gir også tydelig signal om at spredt boligbygging ikke tillates i LNF-områdene. På denne måten vil landbruksområdene få et sterkere vern mot utbygging og fragmentering enn det hadde tidligere. Grensen vil derimot ikke forhindre at dyrka mark blir bygget ut siden 40-års grensen legger opp til at dyrka jord innenfor grensen kan bygges ut. Løsningen er altså et kompromiss der utbyggingsområdene blir begrenset og noe dyrka mark blir bygget ned. Men hadde det vært mulig å velge en annen løsning slik at videre utbygging av jordbruksarealer kan unngås? Sannsynligvis ikke. Det er lite annet areal som er aktuelt til utbygging. Friområder og utmarksarealer er det interessant å ta vare på og mange arealer vil dessuten være uaktuelle pga beliggenhet. For å unngå å bygge ned dyrka arealer måtte kommunen sannsynligvis satt stopp for boligbygging om få år, noe som ikke er aktuelt i nåværende situasjon.

Valg 2: Større driftsenheter

For å opprettholde en aktiv landbruksnæring trengs robuste driftsenheter som er i stand til å klare seg i fremtiden. Ifølge jordlovens §12 punkt 1 kan delingssamtykke gis dersom samfunnsinteresser av stor vekt taler for det. En vanlig tolkning av denne paragrafen er at bruksrasjonalisering ofte vil gi en samfunnsmessig fordel som er større enn ulempen ved å få fritt omsettelige boligeiendommer i LNF-området. For Randaberg har det muligens vært ekstra interessant å oppfordre til rasjonalisering fordi brukene gjennomsnittlig er mindre enn i de fleste andre kommuner. Som et resultat av denne politikken har antall rasjonaliseringer økt de siste årene. Håpet er at rasjonaliseringen vil redusere leieandelen kraftig og gi flere bruk som vil være store og robuste nok til at bøndene kan drive jordbruk på heltid. Å oppfordre til bruksrasjonalisering i stor utstrekning har vært en naturlig utvikling i svært mange kommuner. Hva hadde konsekvensene blitt hvis kommunen ikke ønsket bruksrasjonalisering velkommen? Foreløpig ville det sannsynligvis ikke hatt stor innvirkning i antall aktive bønder. Det er store arealer med leiejord tilgjengelig, og mange driver gårdsbruket sitt i dag med over 50 % leiejord. Et problem med stor leieandel er at den som leier jorda ikke vil få det samme eierforholdet til jorda, og vil muligens ikke legge for store krefter i å drive jorda fornuftig og miljøvennlig. Å basere gårdsdrifta på store deler leiejord på (ofte) kortsiktige avtaler er heller ikke gunstig med tanke på langsiktig drift. Så langt er det ikke andre virkemidler som kan brukes for å motvirke denne utviklingen, og bruksrasjonalisering ser ut til å være den mest fornuftige løsningen på problemet.

Kommunen kan legge til rette for bruksrasjonalisering, men den kan ikke regulere hvem og hvor mange som ønsker å rasjonalisere. Det finnes mange passive gårdbrukere i kommunen, men det er sannsynligvis mange som ennå vil holde igjen av ulike grunner. Det er også mulig at noen av de aktive gårdbrukerne bestemmer seg for å rasjonalisere, noe som ikke er intensjonen. Det er vanskelig å vite om rasjonaliseringen vil gi resultater kjapt nok, men antall bruksrasjonaliseringer ser imidlertid ut til å øke for hvert år.

Mulige problemer

Dersom en ser bort fra det rent åpenbare at flere løst omsettelige boliger blir tilgjengelig i LNF-områdene, er det flere potensielle problemer som kan oppstå som følge av rasjonaliseringen. Hvordan driftsenhetene ser ut i fremtiden er avhengig av både hvor interessert gårdbrukerne er i å kjøpe tilleggsjord og hvor aktiv landbruksforvaltningen er til å regulere salget.

Hvis kun noen få kjøper jord kan landbruket i Randaberg i fremtiden bestå av noen få store driftsenheter som driver mer eller mindre industrielt. Det vil i så fall bety at mye kunnskap og erfaring vil forsvinne fra næringen og landbruksmiljøet slik det er i dag vil bli totalt endret. Kommunen har ikke mulighet til å påvirke direkte hvem og hvor mange som kjøper tilleggsjord, men kan drive informasjonskampanjer og aktivt oppfordre gårdbrukere til å kjøpe jord.

Uavhengig av hvor mange som kjøper tilleggsjord, vil det være en mulighet for at driftsenhetene arealmessig blir spredt rundt i hele kommunen. En slik bruksstruktur vil være uheldig både med tanke på all ekstra kjøring (og forurensning) som dette vil medføre, samt at gårdbrukerne får en mindre effektiv utnyttelse av arbeidstiden. Dette er derimot en utvikling som kommunen kan regulere gjennom konsesjonsloven ved å ikke innvilge konsesjon der kjøpet gir en lite hensiktsmessig bruksstruktur. Kjøp av jord fra naboeiendommene vil klart være den beste løsningen, men dette kan bli vanskelig å styre effektivt. Aktiv bruk av jordskifte kan være med på å reversere en uheldig utvikling av bruksstrukturen, men det forutsetter at gårdeierne selv ønsker det. Det må uansett forventes at eiendomsstrukturen vil bli mer komplisert fremover. Hvordan landbruksforvaltningen bruker de juridiske virkemidlene som er tilgjengelig til å regulere oppkjøp av tilleggsjord vil trolig avgjøre hvor komplisert eiendomsstrukturen blir.

Interessen for å slå sammen små jordteiger vil muligens øke fremover dersom naboeiendommer slås sammen ved bruksrasjonaliseringer. Siden mange jordstykker i Randaberg er små vil sammenslåing kanskje i utgangspunktet ikke sees på som noe stort problem. Ønsket om større effektivitet vil derimot kunne kollidere med ønsket om å beholde kulturverdier for ettertiden. Det vil da oppstå en konflikt mellom å bevare landskaps- og naturverdier, og å gjøre landbruksdrifta enklere og mer effektiv.

Valg 3: Flerbruk av kulturlandskapet

Landbruket er den klart dominerende interessen i LNF-områdene. Kommuneplanen og nå også landbruksplanen gir sterke signaler om viktigheten av flere turmuligheter, bevaring av biologisk mangfold og kulturminner i kultur- og naturlandskapet og reduksjon av landbruksforurensning.

SMIL-midlene (Tilskudd til spesielle miljøtiltak i landbruket) er sentrale for å få til et fornuftig flerbruk i kulturlandskapet. Ved hjelp av prioritering av tiltak i SMIL-strategien, sendes budskapet til gårdbrukerne at miljøverdier i kulturlandskapet er viktig å ta vare på. Kommunen kan allikevel kun gi informasjon om hva bøndene kan og bør søke på, og er avhengig av at bøndene er interessert i å søke om slike midler. Dette kan være både positivt og negativt. Positivt fordi initiativet ligger hos den som søker, og gårdbrukeren vil da være genuint interessert i tiltaket, i motsetning til om det hadde blitt tredd ned over hodet på brukeren. Svakheten ved slike midler er at kommunen ikke kan styre hvem og hvor mange som søker. Det er ikke nødvendigvis de som har mest behov for det som søker om midler. Hvis kommunen lykkes med å vekke interessen for slike tiltak, og muligens også klarer å styre bruken til de områdene som har størst behov, kan slike midler bli et viktig hjelpemiddel til å ta vare på viktige kvaliteter og verdier i landbruket.

Interessekonflikter

Det er vanlig at konflikter oppstår mellom landbruks-, natur- og friluftsinnteressene i LNF-områdene. I og med at LNF-områdene omfatter tre kategorier som ikke juridisk kan splittes opp i kommuneplanens arealdel, vil det hele tiden måtte skje en avveining mellom disse interessene i ulike saker. I enkelte tilfeller kan flerbruk fungere bra, f.eks. når det gjelder friluftsliv og biologisk mangfold eller jordbruksdrift og gårdsturisme. I utbyggingssaker i LNF-områdene vil flerbruk derimot oftest være umulig.

Nydyrking er en aktivitet som ofte er årsak til tapte miljøverdier i kulturlandskapet (Hustvedt 2003). Selv om det ikke er store aktuelle dyrkbare arealer igjen i kommunen, er problemstillingen likefullt aktuell. Det er nettopp restarealene i kulturlandskapet som har de mest verdifulle kvalitetene (Størkersen et al. 1999). Ved å vektlegge miljøinteressene i større grad enn tidligere i nydyrkingssøknader, har kommunen bedre muligheter til å bevare restarealene i kulturlandskapet for fremtiden. Siden kommunen ikke ønsker å si et absolutt nei til nydyrking er det muligheter for at mer restareal forsvinner også fremover. For å motvirke eventuelle konflikter mellom landbruksforvaltningen og gårdbrukere i slike saker, må forvaltningen være flinke til å formidle til de involverte hvorfor miljøverdiene prioriteres høyt .

Valg 4: Større fokus på informasjon og veiledning

Mange av tiltakene i handlingsplanen har som formål å gi ut informasjon om tema som landbruksforvaltningen ser som mulige satsingsområder for landbruksnæringen. Informasjon, veiledning, kommunikasjon og samarbeid er viktige stikkord. Kommunen ser det som viktig å holde brukerne oppdatert om støtteordninger, mulige tilleggssatser, økonomiske midler, prosjekter, kursmuligheter osv. Hvilken informasjon som sendes ut, hvordan det er vektlagt og hyppigheten i slike skrivelser, er et valg landbruksforvaltningen tar, og som kan være med å påvirke utviklingen av næringen.

For kommunen er det selvsagt viktig å ta vare på de næringene i landbruket som skaper sysselsetting. Innen tradisjonelle næringer blir spesielt melkeproduksjonen sett på som viktig å ta vare på. Her står kommunen overfor et dilemma siden den ikke har direkte virkemidler til å påvirke utviklingen.

Muligheten kommunen har til å påvirke blir altså indirekte ved å gi informasjon om alternativer og legge forholdene bedre til rette for de som driver med melkekyr, f.eks med avløserkurs. Hvorvidt det er mulig å bremse eller snu denne utviklingen er foreløpig vanskelig å si. Kommunen bør være forberedt på at det kanskje ikke er mulig å snu utviklingen. Den bør da ha klare planer for hvordan det rike jordbruksmiljøet skal opprettholdes, men da basert på andre ressurser og driftsformer.

Kommunen har ikke hatt, og har heller ikke planlagt, noen aktiv politikk i forhold til sauehold. Sauehold har like fullt vokst mye de siste årene. Den nesten eksplosive veksten i antall sauer og antall

gårder som driver med sau, gir en pekepinn på at noen gårdbrukere ser muligheter utenom det som har vært vanlig i Randaberg. Antallet sau kan ikke sammenlignes med de store sauekommunene i fylket, men utviklingen er like fullt interessant. Sauehold i mindre målestokk skaper ikke de største inntektene, men kan være et alternativ for de som har jobb utenom jordbruket, men som fortsatt ønsker å drive gården. Sauehold har ikke grunnlag for å bli noen stor næring i Randaberg, men kan være med å opprettholde flere gårder i kommunen. Næringa kan være tjent med at det ikke bare satses på store bruk, men også mindre hobbybruk. Ved å legge til rette for begge deler kan landbruket muligens i fremtiden fremstå som en spennende blanding av både mindre og større gårder med stor variasjonsbredde. Hvorvidt dette er mulig kommer selvsagt også an på hvordan rammevilkårene blir i tiden fremover.

Handlingsplanen legger opp til at informasjon om en rekke alternative tilleggsnæringer som økologisk landbruk, gårdsturisme og grønn omsorg skal ut til bøndene i løpet av kommende år. Slike satsinger vil kunne være med å gi ny giv i næringa og gi bedre inntektsgrunnlag for mange. Hvis kommunen lykkes i å få flere til å satse på tilleggsnæringer, kan landbruksnæringen stå sterkere når rammebetingelsene endres. Landbruksforvaltningen i samarbeid med de ulike organisasjonene kan legge forholdene til rette for denne typen næring. Utfallet av informasjonsstrømmen til næringa vil derimot også være avhengig av at gårdbrukere ønsker å satse på slike tilleggsnæringer.

Randabergs fremtid

Kan vi så konkludere noe om fremtidsutsiktene for landbruket i Randaberg kommune? Det er umulig å si noe sikkert om fremtiden, men endringer av de ytre faktorene vil garantert være med å styre utviklingen. Landbruket står overfor store strukturendringer og markedsutfordringer.

Rammebetingelsene for landbruket er i stadig endring, og resultatene av WTO- forhandlingene vil gi landbruket nye utfordringer (Nordlund 2006). Som i resten av landet må landbruksnæringen i Randaberg være forberedt på de endringene som garantert kommer. En av de viktigste egenskapene en gårdbruker kan ha i dagens samfunn, er kanskje nettopp evnen til å takle endringer, og i endringene klare å se muligheter i stedet for problemer.

Det er mange usikkerhetsmomenter knyttet til de ulike valgene som kommunen tar. Kommunen kan legge til rette for en bestemt ønsket utvikling, men er ofte avhengig av at mottakerne også er interessert og ser mulighetene for å starte noe nytt. Kommunen kan for eksempel gi informasjon om SMIL-midler, men bruken av midlene avhenger av hvor mange og hvilken typer søknader som kommer inn. Landbruksforvaltningen i samarbeid med avløserlaget og bondeorganisasjonene kan tilby avløserkurs til ungdommen, men hvor mange som melder sin interesse for en slik opplæring er ikke gitt på forhånd. Når det gjelder saksbehandling vil kommunen derimot ha større kontroll på hvilken retning landbruket tar. Kommunen kan ved å sette foten ned for vilkårlige fradelinger eller

etableringer av ikke landbruksrelaterte virksomheter i LNF-området, vite at jordbruksarealene også vil eksistere i fremtiden. Usikkerheten om følgene av de valgene som tas og informasjonen som gis ut vil allikevel alltid være tilstede.

Viktige oppgaver fremover for forvaltningen vil være å gjennomføre en streng jordvernpolitikk og å sørge for at nødvendig og oppdatert informasjon kommer ut til gårdbrukerne, samt skape optimisme i næringa. Uavhengig av hvordan rammebetingelsene ser ut i fremtiden, vil evnen til å se nye muligheter i næringa, dialog mellom de ulike partene, sosial og faglig interaksjon blant bøndene og informasjonsstrøm fra forvaltningen ut til landbruksnæringa, være vitalt for at et rikt landbruksmiljø skal opprettholdes i Randaberg.

6.2 Merknader til planprosessen

Det er mange måter å organisere arbeidet med en landbruksplan på. Randaberg kommune valgte en heller original fremgangsmåte ved å få en student til å utarbeide forslag til landbruksplan. Den skriftlige veilederen for landbruksplanarbeidet foreslår at deltakerne i prosessen deles inn i en styringsgruppe, en arbeidsgruppe, referansegruppe(r) og sekretariat (Landbruksdepartementet 1998). En slik inndeling var ikke så interessant i dette tilfellet, siden perioden for utarbeidelse av planen var tidsbegrenset og innsamling av nødvendig informasjon og skriving av planen ble gjort av studenten. En arbeidsgruppe med representanter for bondeorganisasjonene var det likevel nødvendig å opprette både for å få diskutert aktuelle utfordringer som næringa står overfor og for å få innspill til tiltak i handlingsplanen. Landbrukskontoret i kommunen har i hele perioden vært behjelpelig med fagkunnskap og lokalkunnskap, og Hovedutvalget for nærmiljø og kultur har hatt anledning til å komme med innspill under prosessen. Medvirkning fra allmenheten i form av folkemøter har vært vanlig i slike planprosesser og anbefales i veilederen, men dette ble ikke gjennomført her, hovedsaklig for å gjøre arbeidet enklest mulig.

Veilederen for landbruksplanarbeid er som sagt en "veileder" og ingen oppskrift, og det er opp til kommunen å finne en arbeidsform som fungerer for dem og som gir gode resultater. Siden prosessen enda ikke er i mål, vil det være vanskelig å si noe om denne løsningen var vellykket. Det er derimot mulig å si noe om årsaken til at kommunen valgte en slik løsning. Avgjørelsen om å få hjelp fra en student til å utarbeide en landbruksplan kom som et resultat av at forvaltningen erkjente behovet for en landbruksplan, men ikke hadde egne ressurser til å få gjennomført planprosessen i nærmeste fremtid. Dilemmaet lå i å få utarbeidet en landbruksplan så raskt som mulig (men med en litt annen fremgangsmåte enn normalt), eller å skyve problemet inn i fremtiden i påvente av at forvaltningen hadde mulighet til å starte prosessen.

En åpenbar ulempe med prosessen slik den ble gjennomført, er at medvirkningen fra allmennheten ikke ble så stor. Det trenger ikke medføre at resultatet blir dårligere, men muligheten for at eventuelle konflikter kan ha blitt oversett er tilstede. For kommunen er det klart en fordel å få utarbeidet landbruksplanen så kjapt som mulig. Etter at kommunene fikk utvidet delegasjon av myndighet på landbruksområdet, har behovet for en landbruksplan bare forsterket seg. Ved å legge utarbeidelsen av planen til en student, har ikke bare kommunen fått utarbeidet planen kjappere enn den ellers ville ha gjort, men har også spart på de økonomiske og menneskelige ressursene som kommuneforvaltningen ofte er presset på. Den største arbeidsmengden er også knyttet til det å få utarbeidet en førstegenerasjons plan. Når planen først er laget har kommunen et godt grunnlag til å jobbe videre med, både ved utarbeidelsen av den årlige handlingsplanen og ved rullering av planen hvert fjerde år.

Det er ikke uvanlig at studenter skriver sine masteroppgaver for kommuner. Det er for eksempel mange biologisk mangfoldrapporter som er blitt utarbeidet av studenter, men det er så vidt jeg vet første gang en landbruksplan er blitt utarbeidet av en student. Sannsynligvis vil det ikke passe for alle kommuner å overlate utarbeidelsen av landbruksplanen til en student, men for enkelte kommuner med begrensede ressurser tilgjengelig kan dette være aktuelt.

Referanser

- Anon, 2006. Strategi Landbruksbasert næringsutvikling i Rogaland (2006-2009). Innovasjon Norge, Rogaland Fylkeskommune og Fylkesmannen i Rogaland Landbruksavdelinga.
- Anon, 2004. Strategi for arbeidet med landbruksbasert næringsutvikling og bruken av BU-midler i Rogaland (2005-2008). Fylkesmannen i Rogaland, Innovasjon Norge Rogaland og Rogaland fylkeskommune.
- Fylkesmannen i Rogaland, 2005. Regionalt miljøprogram for jordbruket i Rogaland (RMP 2005-2009)
- Hatløy, D. 2006. Motsegn til reguleringsplan Havtun parsellhager på gnr 51/75, Sele i Klepp. Sakspapirer. Fylkesmannen i Rogaland.
- Holien, S. O. 2002. Storfekholdet i Østfold, Vestfold og Akershus. Notat 2002-25. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF). Oslo.
- Hustvedt, P.R. 2003. Evaluering av Forskrift for nydyrking. Effekter på miljøverdiene på Jæren, i Vindafjord og Bjerkreim i Rogaland. Rapport. Fylkesmannen i Rogaland, Miljøvernavdelingen. 82 s.
- Inn på tunet, 2002. Veileder for utvikling og samarbeid mellom kommuner og gårdsbruk. Inn på tunet – Nasjonalt prosjekt for bruk av gården som ressurs for opplærings-, helse- og sosialsektor (2000-2002). (oppdatert januar 2005 av Det Kgl. Selskap for Norges Vel.). Brosjyre.
- Kommunal- og regionaldepartementet, 2002. St.melding nr 19 (2001-2002) Nye oppgaver for lokaldemokratiet – regionalt og lokalt nivå. 53 s.
- Landbruksdepartementet, 2003. Forskrift 7. januar 2003 nr. 14 - Håndbok for kvoteordningen for melk
- Landbruksdepartementet, 1999. St.meld. nr. 19 (1999-2000). Om norsk landbruk og matproduksjon. 161 s.
- Landbruksdepartementet, 1998. Veileder. Landbruksplan - veileder for arbeid med tiltaksrettede oversiktsplaner. Landbruksdepartementet, avdeling for arealforvaltning. Oslo.
- Landbruksdepartementet, 1981. Landbruket vårt. M-529N. Brosjyre. Statens informasjonstjeneste.
- Landbruks- og matdepartementet, 2005. St.prp. nr. 1 (2005-2006). For budsjettåret 2006. Programområde 15 Landbruk og mat:12
- Landbruks- og matdepartementet, 2005. Kjerneområde landbruk. Veileder for registrering og prioritering av viktige områder for jordbruk og kulturlandskap. Brosjyre.
- Landbruks- og matdepartementet, 2004. St.prp. nr 1 (2004-2005). Statsbudsjettet for 2005.
- Lindanger, B. 1996. Randaberg: Kultursoga frå 1945 til 1996. Randaberg kommune. 407 s.
- Lindanger, B. 1988. Randaberg: Kultursoga til 1945. Randaberg kommune. 680 s.
- Mattilsynet, 2006. Veileder til forskrift om økologisk produksjon og merking av landbruksprodukter og næringsmidler, av 4. oktober 2005 nr. 1103. Veileder A. Felles veileder for produksjon, foredling, lagring, import og omsetning av økologiske landbruksprodukter, næringsmidler og fôrvarer. 28 s.

Miljøverndepartementet, 2001. Veileder. Kommuneplanens arealdel. Revidert utgave pr. 01/11/01. kap 3.2.

Miljøverndepartementet, 1997. Stortingsmelding nr. 29 (1996-97). Regional planlegging og arealpolitikk. Kap. 5 og 7.

Nordlund, A.R, Bergset, N.Ø & Sørensen, A-C. 2006. Mål, virkemidler og forslag til suksesskriterier i norsk landbrukspolitikk. Forprosjekt for evaluering av landbrukspolitikken. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF). Oslo. 53 s.

Rogaland fylkeskommune, 2004. Fylkesdelplan for Friluftsliv – Idrett – Naturvern – Kulturvern, – og sambruk med reiseliv og landbruk. Rogaland fylkeskommune. 94 s.

Rogaland Fylkeskommune, 2000. Fylkesdelplan for langsiktig byutvikling på Jæren. 55 s.

Røsnes, E. 2006. Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer. Rapport for 2005. Rapport-nr.: 8/2006. Statens landbruksforvaltning. 63 s.

Statens landbruksforvaltning, 2003 (a). Miljøplan i jordbruket. Veiledningshefte. SLF-462 B. Statens landbruksforvaltning. NOR-Profil AS. Oslo. 36 s.

Statens landbruksforvaltning, 2003 (b). Miljøtiltak i jordbruket. Temahefte. SLF-463 B. Statens landbruksforvaltning. NOR-Profil AS. Oslo. 36 s.

Statistisk sentralbyrå, 2001. Jordbrukstelling 1999 Rogaland. Norges offisielle statistikk. Hefte. Statistisk sentralbyrå. Oslo/Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå, 1991. Landbrukstelling 1. juni 1989 Rogaland. Foreløpige tall. Hefte. Statistisk sentralbyrå. Kongsvinger.

Størkersen Ø.R. (ed.). 1999. Nasjonal rødliste for truede arter i Norge 1998. DN-rapport 1999-3. Direktoratet for naturforvaltning. Trondheim. 161 s.

Kilder

Forskrift om nydyrking. 2. mai 1997. (Landbruks- og matdepartementet)

Fylkesmannens landbruksavdeling Rogaland. Statistikk. Internt dokument.

Fylkesplan for Rogaland (2006-2009). Rogaland Fylkeskommune.

Kommuneplan for Randaberg (2003-2015). Mål og tiltak. Randaberg kommune.

Landbrukstellingene, (1959, 1969, 1979, 1989, 1999). Statistisk sentralbyrå. Norges offisielle statistikk.

Lov av 12. mai 1995 nr. 23 om jord (jordlova) (Landbruks- og matdepartementet)

Lov om jordskifte av 21. des 1979 nr. 77 (Landbruks- og matdepartementet)

Lov om konsesjon ved erverv av fast eiendom (konsesjonsloven) av 31. mai 1974 nr. 19 (Landbruks- og matdepartementet)

- Lov om odelsretten og åsetesretten av 28. juni 1974 (Landbruks- og matdepartementet)
- Meteorologisk institutt. Observasjoner klimastatistikk. (www.met.no) (sist hentet ut 23.mars 2006).
- Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, 2002. Markslagstatistikk, 1127 Randaberg. Digitalt markslagskart. NIJOS. (www.nijos.no) (sist hentet ut 13.februar 2006).
- Norsk kolonihageforbund. Opplysninger om kolonihageforbundet. (www.kolonihager.no) (sist hentet ut 26.april 2006).
- Plan- og bygningslov av 14. juni 1985 nr 77 (Miljødepartementet)
- Randaberg kommune. Landbruksavdelingen. Interne notater.
- Regionalt Utviklingsprogram for Rogaland (RUP 2006). 2005. Rogaland Fylkeskommune.
- Statens landbruksforvaltning (a). Landbruksforvaltningens informasjonsbase (LIB) Søknad om produksjonstilskudd (per 31/7). (<http://www.slf.dep.no>) (Internettdatabase – hentet ut våren 2006).
- Statens landbruksforvaltning (b). (<http://www.slf.dep.no>) (sist hentet ut 5.mai 2006)
- Stortingsmelding nr. 58 (1996-97). Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling. Miljøverndepartementet.
- Stortingsproposisjon nr. 8 (1992-1993). Landbruk i utvikling. Landbruksdepartementet
- Stortingsmelding nr. 19 (2001-2002) Nye oppgaver for lokaldemokratiet – regionalt og lokalt nivå. Kommunal- og regionaldepartementet.

Personlige meddelelser:

- Anne Grethe Bø Cazôn. Avdelingsleder landbruk. Randaberg kommune
- Morten Svanes. Rådgiver. Fylkesmannens landbruksavdeling, Rogaland.
- Ståle Undheim. Fagleder detaljsaker ved arealplanseksjonen, avdeling for byplan. Sandnes kommune.

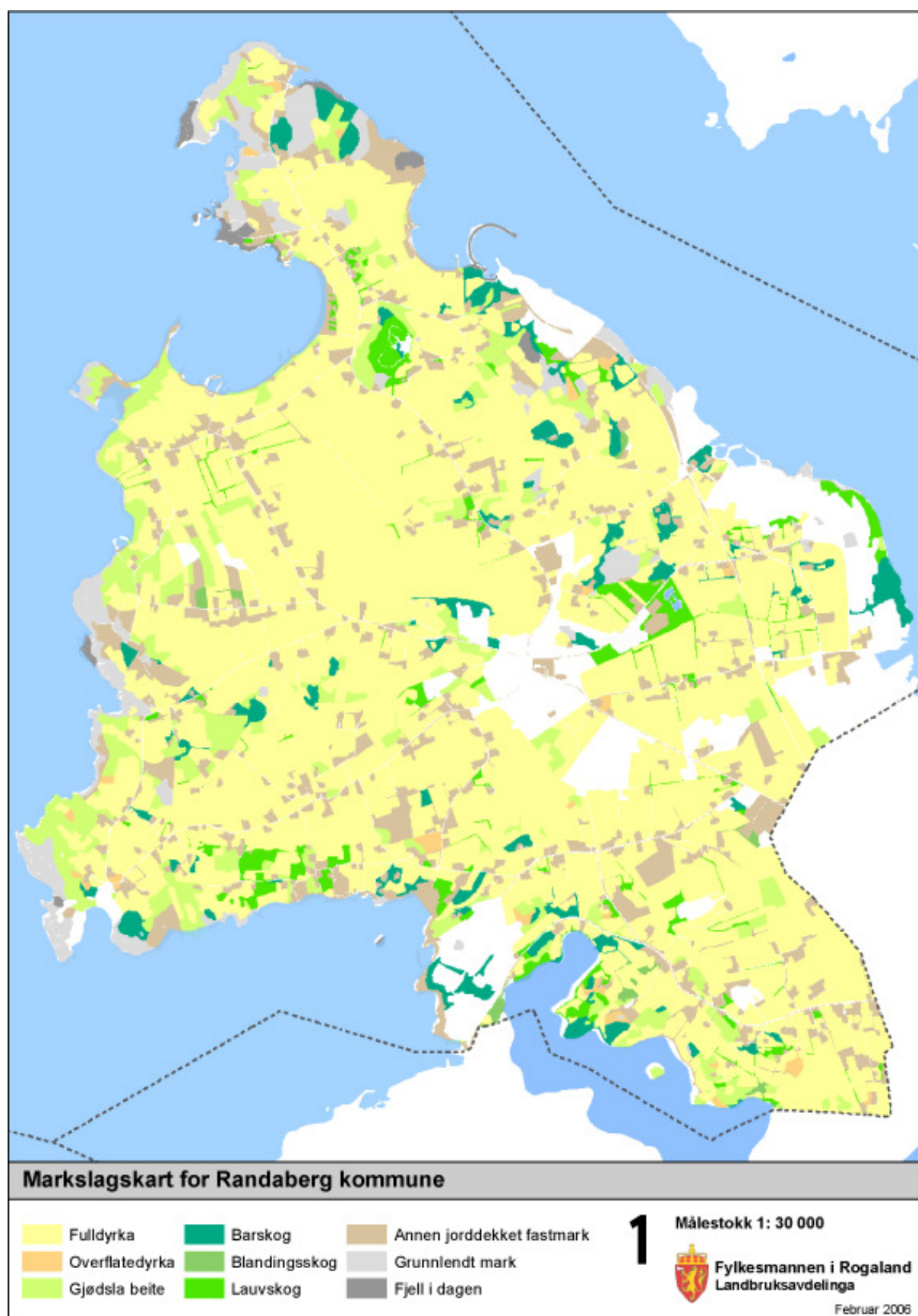
VEDLEGG

Vedlegg A: Digitalt markslagskart

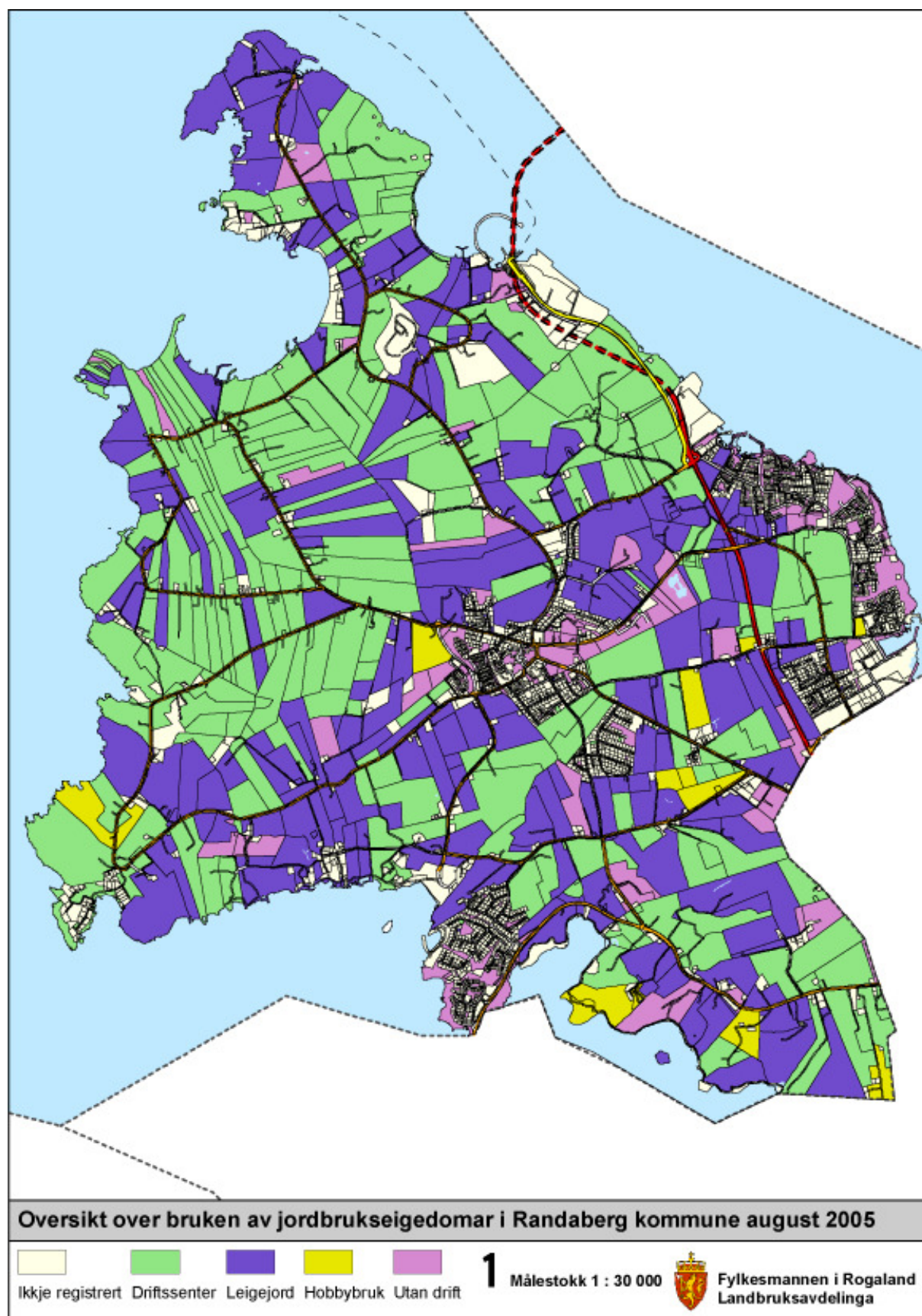
Vedlegg B: Kart over jordbrukseiendommene

Vedlegg C: Kart over bruk med melkekyr

VEDLEGG A - Digitalt markslagskart

VEDLEGG B - Kart over jordbrukseiendommene

VEDLEGG C - Kart over bruk med melkekyr

